

TÕLKE EKVIVALENTSUS JEROME KLAPKA JEROME'I „KOLM MEEST PAADIS“ NÄITEL

JUHENDAJA ELMA KÜNNAPAS

SISSEJUHATUS

Tõlkimine ja tõlgendamine ümbritsevad meid iga päev ning on osa kaasaegsest vahendavast infoühiskonnast. Taoline käsitus muudab valdkonna väga aktuaalseks. Ometi on tõlketeooria Eestis üsna vähe uuritud valdkond, mida iseloomustavad lünklik ajalugu ning puudulikud teoreetilised mõisted. Käesoleva töö eesmärk on anda lühiülevaade Eesti tõkeloost, keskendudes tõlketeoreetilise mõiste „ekvivalentsus“ põhjalikumale uurimisele. Töös püüab autor leida universaalset definitsiooni ekvivalentsusele ning mõiste erinevaid funktsioone ning sellega seonduvaid tõlkemeetodeid rakendades analüüsida Jerome Klapka Jerome'i teost „Kolm meest paadis“.

Uurimistöo üldise uurimisvaldkonna ning kategooria valimises mängis olulist rolli 2014/2015. õppeaasta emakeeleolümpiaadi teema „Ilus eestikeelne lause“. Teema valiku konkretiseerimise ajendiks oli fakt, et eesti keeles ei ole ilmunud ühtegi mahukat teadustööd, mis käsitleks tõlke ekvivalentsust koos kõigi seda mõjutavate teguritega. Nende hulka kuuluvad ajalooline ja kultuuriline kontekst ning põhimõistete (nagu tõlke ekvivalentsus ja tõlge ise) tõlgendamine ja lahtimõtestamine. Lisatud uurimusliku osa ning tõlke analüüsi eesmärk on teooriaosa illustreerimine läbi konkreetsete näidete.

Uurimistöo koosneb kolmest mahukast peatükist. Esimene peatükk käsitleb tõlget üldiselt, esitades erinevaid definitsioone, võrreldes tõlkijate ning kirjanike lähenemisi tõlkele kui uuele tekstivormile. Samuti üritatakse määratleda hea tõlke jooni. Peatükis antakse lühiülevaade Eesti tõlke ajaloost, mis aitab mõista hiljem analüüsitava teoses esinevaid tendentse.

Teine peatükk tegeleb ekvivalentsuse mõistega, mis on ka uurimistöö keskseks teemaks. Määratletakse ekvivalentsus kui abstraktne mõiste ning selgitatakse võimalikke teooriaid ning liigitamismeetodeid. Teine peatükk on uurimistöö kõige teoreetilisem osa, mis seletab mitmeid tõlketeaduslikke mõisteid ning sätestab põhireeglid tõlke analüüsimiseks ning kriitiliseks vaatluseks. Kolmas peatükk on uurimusliku olemusega ning selles analüüsib autor Jerome Klapka Jerome'i teose „Kolm meest paadis“ (originaalpealkirjaga „Three Men in a Boat“) 1994. aastal ilmunud eestikeelset tõlget (1978. aasta tõlke korduustrükk). Käsitletakse nii leksikaalseid, süntaktilisi kui grammatilisi aspekte, kasutades eelnevates peatükkides lahtikirjutatud mõisteid.

Töö püüab eelkõige vastata küsimusele, mis on ekvivalentsus tõlkes ning millised tegurid seda kõige enam mõjutavad. Lähtudes esitatud probleemist, püstitab autor hüpoteesi, et tõlkeline ekvivalents väljendub samaväärsuses ning ekvivalentsuse saavutamise tingimused sõltuvad tõlgitava teksti iseloomust.

Töö kirjutamisel kasutati nii internetiallikaid kui paber kandjal kättesaadavat kirjandust. Esimese peatüki koostamisel moodustasid suurema osa kasutatud allikatest eestikeelsed materjalid, eriti perioodikaväljaannete (Vikerkaar, Methis) tõlkealased erinumbrid, mis sisaldavad tõlketeoreetikute artikleid. Ekvivalentsusteooriate uurimisel mängisid suuremat rolli ingliskeelsed allikad, millest kogutud materjal on töös esitatud autori enda tõlkes. Veebiallikaid kasutati põhiliselt tõlkeanalüüsis esinevate kõrvalmõistete defineerimiseks ning ajaloolise tausta seletamiseks. Antud teemal leidis piisavalt materjali ning kasutatud allikad olid usaldusväärsed – töö teoreetilisest osast kasutati suures ülekaalus raamatuid, mitte internetilehekülgi. Antud valdkonnas võib üheks kõige autoriteetsemaks autoriks pidada Ameerika Ühendriikide keeleteadlast Eugene Nidat, keda nähakse tihti kaasaegse tõlketeaduse rajajana. Eesti autoritest väärib esiletõstmist tõlketeoreetik ning Tallinna Ülikooli tõlketeooria dotsent Anne Lange, kelle avaldatud materjalid töös laialt kasutamist leiavad. Anne Langega läbi viidud intervjuu on esitatud uurimistöö lisades.

Kuna tõlketeooria uurimisvaldkonnana on äärmiselt lai, võimaldab teemavalik uurimist jätkata ka tulevikus. Uurimistöö võiks jätkuda teoreetilisest vormist, uurides konkreetsemalt üht ekvivalentsustüüpi. Samuti oleks võimalik uurimistööd jätkata, keskendudes tõlkele kui kultuurinähtusele ning tegeldes sellega semantilisest kontekstist, näiteks kasutades semiootikute Juri Lotmani ning Peeter Toropi teoseid.

Uurimistöö autor tänab juhendajat Elma Künnapast, tõlketeoreetikut ja Tallinna Ülikooliõppejõudu Anne Langet ning Eesti Kirjanike Liidu liiget tõlkija Sash Uusjärve.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	1
1. TÖLGE	4
1. 1 Mis on tõlge?	4
1. 2 Ilukirjanduslik tõlge	5
1. 3 Tõlke otstarve ning tõlkija ülesanne	6
1.4 Hea tõlge.....	8
1. 5 Erinevad tõlkemudelid ja -teooriad, tõlke kategoriseerimine.....	9
1. 6 Eesti tõlkelugu.....	12
2. TÕLKE EKVIVALENTSUS	16
2. 1 Ekvivalentsuse mõiste.....	16
2. 2 Ekvivalentsusteooriad	19
2. 4 Ekvivalentsuse saavutamise tingimused ning esinevad probleemid.....	22
2. 5 Suhtumine ekvivalentsusesse ning originaali-tõlke suhe.....	25
3. TÕLKEANALÜÜS JEROME KLAPKA JEROME'I „KOLM MEEST PAADIS“ NÄITEL	27
3. 1 Eelinformatsioon.....	27
3. 2 Vorm ja sisu.....	28
3. 3 Nimed ja nimetused	29
3. 3. 1 Nimetused	30
3. 3. 2 Nimed	31
3. 4 Kõnekäänud	33
3. 5 Mõõtühikud.....	36
3. 6 Grammatika	37
3. 6. 1 Öeldise puudumine ning <i>-ing</i> vorm.....	37
3. 6. 2 Inglise passiiv ning aluse puudumine.....	38
3. 6. 3 Ajavormid.....	39
3. 6. 4 Sõnade järjekord, artiklid, sõnasugu, kirjavahemärgid	40
3. 7 Rahvapärane keel, hüüatused ning onomatopöa	41
3. 8 Sõnamängulisus ning viited Shakespeare'ile	42
3. 9 Piirkonna ja ajaperioodi eripärad	44
3. 10 Sõna võimalikud ekvivalendid	46
KOKKUVÕTE	46
EQUIVALENCE IN TRANSLATION ILLUSTRATED BY THE ANALYSIS OF „THREE MEN IN A BOAT“ BY JEROME KLAPKA JEROME	48
KASUTATUD ALLIKAD	49
LISAD	54

1. TÕLGE

Esimeses peatükis käsitletakse tõlkimist kui mõistet. Tegu on sissejuhatava peatükiga, mis annab baasi mõistmaks hilisemat tõlkeanalüüsi ning selles selgitatakse mõisted, mida tõlketeaduslike seisukohtade ning ekvivalentsusteooriate mõistmiseks peab valdama.

Esimene alapeatükk seletab tõlget mõistena, teine kirjeldab ilukirjandusliku tõlke iseloomu. Kolmas ja neljas alapeatükk käsitlevad tõlke otstarvet ning heale tõlkele ja tõlkijale omaseid jooni. Viies alapeatükk tutvustab erinevaid tõlke kategoriseerimisteooriaid. Viimane alapeatükk annab lühiülevaate Eesti tõlkeloost.

1. 1 Mis on tõlge?

Järgnev alapeatükk käsitleb tõlkimise olemust ning tõlget abstraktse mõistena.

Tõlgete ning tõlgendustega puutume kokku igapäevaselt. Tõlge on efektiivse suhtluse aluseks ning võimaldab ületada lingvistilisi, sümboolseid ja füüsilisi takistusi: keelebarjääri, tundmatut keelesüsteemi (hieroglüüfid, piktogramm) ning füüsilisi puudeid nagu pimedus ja kurtus. Iga tõlge on suunatud vastuvõtjale (lugejale, kuulajale) ning peab olema oma publikuga vastavuses. (Gouadec 2007: 23)

Tõlkel on väga palju erinevaid definitsioone. Krista Mitsi järgi võib tõlget pidada igasuguseks sihtkeele tekstiks, mida sihtkultuuris ükskõik millistel alustel sellena esitatakse või selleks peetakse (Mits 2014: 70).

Tõlge on tänapäeval kultuuridevahelise ja kultuurisisesse vahetuse ja teadmiste ülekande põhielemendiks. Euroopa rajanebki vaid tõlgetel: see väljendub tema mõlema tugisamba alustekstide iseloomus. Nii kreekakeelsed tekstid teaduse ja filosoofia vallas kui ka heebreakeelsed piiblis on rahvuskultuurideni jõudnud läbi tõlke. (Meschonnic 2000: 110)

Hoolimata tõlkimise pikast ajaloost ning õpetlaste arvukatest katsetest leidmaks universaalselt kehtivaid tõlkenorme, on tõlkeprotsess endiselt suures osas individuaalne ning sellele on iseloomulikud tõlkija isiklikud vaated ja väärtushinnangud.

Newmarki jaoks on tõlkimine „valdkond, mille eesmärgiks on asendada ühes keeles kirja pandud sõnum sama sõnumiga teises keeles“. Theodore Savory järgi on tõlkimine kunst,

mis „nõuab sama hoolikat tundma õppimist nagu mistahes teine kaunis kunst“. (Boushaba 1988: 10-11)

Tõlkimise kui mõiste raskesti defineeritavus tuleneb sellest, et protsessina sõltub see mitmetest erinevatest teguritest.

Tõlketeoreetik Eugene Nida nimetab neist kolme:

- 1) Sõnumi/teksti/väite sisu
- 2) Autori ja tõlkija eesmärk
- 3) Publik (*Ibid.*: 12)

Toodud tegurite mõju rakendatavatele tõlkemeetodile, kasutatavale ekvivalentsusvormile ning tõlke kvaliteedile käsitlevad järgnevad peatükid.

1. 2 Ilukirjanduslik tõlge

Käesolev uurimistöö keskendub eelkõige ilukirjandusliku tõlke analüüsimisele ning seetõttu oleks vajalik ilukirjandusliku tõlke mõiste esmalt defineerida.

Kirjandusžanrite eristamine toimub iseloomulike tunnuste alusel, milleks ilukirjandustekstidel on: kirjalik vorm (kuigi võib olla ka suuline), pigem esteetiline kui informeeriv funktsioon, poeetiline keelekasutus ja keele erinevate stiilide kasutamine. (Eek 2012: 12)

Teisest küljest võib ilukirjanduslikke tekste määratleda kokkulepitud žanrite kogumina, mille põhiliikideks on draama, luule ja ilukirjanduslik proosa, ning millele lisanduvad kõrvalžanrid, kus eelnevalt mainitud tüüpjooni ei järgita nii rangelt, näiteks subtiitrid, lastekirjandus või usutekstid. (Gouadec 2007: 152)

Ilukirjanduslik tõlge (taidetõlge) on lihtsustatult väljendades proosatekstide tõlge, mis vajab erilist tähelepanu, loovust ning tekstitüüpide ning kultuuriruumide ühildamisvõimet. On levinud arusaam, et proosa tõlkimine on „vaba“. Nii see tegelikkuses ei ole ning tõlketekst peab vastama sisult, pikkuselt ning stiililt võimalikult lähedaselt originaalile. (*Ibid.*: 150)

Tõlkimine on omandanud infoühiskonnas kirjeldamatu tähtsuse. Paljudes riikides on ilukirjanduse tõlkimine üks autorluse vormidest, mida tõestab ka meie endi tava märkida

tõlkija nimi iga ilukirjandusliku teose tiitellehele. Ilukirjanduse tõlgete laiemaks funktsiooniks on sihtkeele kultuuri ning kirjanduse arendamine, mida ei saa aga tarbetekstide tõlgete puhul nii kindlalt esile tuua. (Lambert 1998: 131)

Vastupidiselt teaduslikule ja tarbetekstile ei koosne ilukirjanduslik tekst objektiivsetest faktidest, vaid sisaldab subjektiivseid vaateid ning põhimõtteid, mida iga lugeja võib erinevalt tõlgendada. See muudab autori kavatsuste ning ideede tõlkimise äärmiselt keerukaks ning eelmainitust lähtudes võib järeldada, et sajabrotsendiline ekvivalentsus ongi ilukirjanduslikus tekstis võimatu. (Boushaba 1988: 46)

Ilukirjandusliku teksti tõlkimine on liitprotsess ning seda peetakse võimalikest kirjaliku tõlke liikidest kõige keerulisemaks. Nimelt on iga konkreetse ilukirjandusliku teksti taga suur hulk teisi tekste, mõjutusi teistelt autoritelt, teooriaid jne, mis on autori loomulik mõttekeskkond, aga millega tõlkija peab teksti tõlkides tutvuma, kui ta tahab, et tema tõlge mingilgi moel adekvaatne tuleks. (Pakk 2014: 46) Ilukirjanduslikus tõlkes hakkavad rolli mängima tõlkija lähenemine tekstile ning tema individuaalne eripära.

1.3 Tõlke otstarve ning tõlkija ülesanne

Tõlkija ülesanne seisneb tõlkekeeles taotletud kavatsuse leidmises, millest lähtuvalt kutsutakse keeles esile originaali kaja. Kui kirjaniku pürgimus on naiivne, esmane ja kaemuslik, siis tõlkija oma on tuletatud, viimne ja ideekeskne, sest tema eesmärgiks on põimida palju keeli üheks universaalkeeleks. (Benjamin 2000: 101-102)

Staažikas tõlkija Marta Sillaots usub, et kirjaniku stiili sobivus tõlkija omaga ongi üks põhilisi tõlke õnnestumise eeldusi. Tõlkimine on Sillaotsa jaoks ümberloomine, kus tõlkekadu on vältimatu ja tõlkijapoolne tõlkelisand paratamatu, kuid maitsekalt miinimumini viiduna siiski aktsepteeritav. Tõlkekirjanduse esmane funktsioon ning tõlkija ja tõlgete eesmärk on Sillaotsa jaoks eesti lugejate harimine ja nende kirjandusliku maitse kujundamine. (Gielen 2012: 106-107)

Tõlkimine kui äärmiselt subjektiivne tegevus, mis on erinevate lingvistiliste protsesside summa, tähendab inimeste jaoks erinevaid asju. Nii usub kirjandusteadlane ja -kriitik George Steiner Sillaotsale sootuks vastupidist. Ta kinnitab, et ükski tõlge ei pääse originaalile nii lähedale ja nii on kogu tõlkimise ajalugu ja teooria täidetud kaotusekurbusest. „On olemas tõlkimisele ainuomane viletsus, Paabeli-järgne

melanhoolia“, kirjutab Steiner, samuti tsiteerib ta Matthias Claudiuse saksakeelset sententsi *Wer übersetzt, der untersetzt*, mis tähendab: *Kes tõlgib, see madaldab*. (Louis 2000: 127)

Ükskõik, kas reaali transkribeerides või asendades, neologismi välja pakkudes või üldarusaadavaks seletades – tõlkija peab lähtuma taustateadmistest. Major Toomas Boltowsky, sõjaajalooteemaliste tõlkeraamatute arvustaja, kirjutab, et keeleoskuse kõrval peavad tõlkija kultuuripagasisse kuuluma ka „elementaarsed teadmised geograafia, ajaloo ja poliitika alal ning vajadusel ka mõnes muus spetsiifilisemas valdkonnas.“ (Lange 2008: 38)

Tõlke otstarbeks on keelte omavahelise sisima suhte väljendamine. Tõlge ei suuda seda nähtavale tuua ega luua, küll aga esitada, realiseerides seda kas algeliselt või intensiivselt. Kogu tõlkimine on tegelikult ainult mingi esialgne viis keelte võõrapärasusega toime tulemiseks. (Benjamin 2000: 100)

Tõlkimise keerukust ning tõlkija ülesande kohatist võimatust käsitleb Martin Luther oma teoses „Kiri tõlkimisest ja pühakute eestpalvest“, mis on avaldatud ajakirjas Vikerkaar. Luther kirjutab teoses järgnevat: „Olen tõlkides selle poole püüelnud, et minu saksa keel oleks puhas ja selge. Ja üsna sageli juhtus, et meie, M. Philippus, Aurogallus ja mina, saime nelja päevaga vaevalt kolm rida tõlgitud. Armas inimene, nüüd, kui see on pandud saksa keelde ja valmis, võib igaüks seda lugeda ja kritiseerida, nüüd laseb lugeja silmadega üle kolme-nelja lehekülje ilma kordagi komistamata; aga ta ei taipa, missugused rahnud ja rangad seal lebasid; kus tema nüüd hõlpsasti astub nagu mööda hõõveldatud lauda, seal pidime meie enne higistama ja vaeva nägema, enne kui saime need rahnud ja rangad teelt koristatud, et ta saaks nii ilusti edasi liikuda.“ (Luther 2000: 88)

Tõlkija ülesanne on luua tekste, kuhu mahuvad keelte ja kultuuride erinevused koos oma ühisosaga. Ilmeka näite assimileeritud tõlkest esitab Anne Lange oma teoses „Tõlkimise aabits“ (2008: 27-28). Nimelt on Kuuba kirjanikul Jose Martil tõlge Kreutzwaldi autorimuinasjutuna tuntud loost „Vägev vähk ja ahne naine“, mis kannab pealkirja „Nõiutud krevett“ (sest vähk on Kuubal tundmatu koorikloom).

Tõlke otstarve on ennekõike muuta mõistmatu tekst publikule arusaadavaks. Kuna aga tõlge ja kultuur on alati kokkukuuluv mõistepaar, tõlge on alati kultuurinähtus ning kultuur on alati tõkeline (Torop 2011: 13), on tõlkel võime ja võimalus kultuuriruumi, poliitilist pilti ning inimeste väärtushinnanguid teataval määral kujundada.

Tõlked on paratamatult osalised, teksti tähendus sõltub paljudest teguritest ning lähteteksti informatsioon ja tähendus on seega alati laiemad kui saab edastada tõlge. Tõlkijad peavad tegema valikuid, valima tekstist aspekte ja osi, mida üle kanda ja rõhutada. Seega on tõlketekstis alati kas varjatult või varjamatult riigi kultuuri ja poliitikat mõjutavaid jooni. (Tymoczko 2012: 166)

Keelte, kultuuride ja ühiskondade piiridel töötavadki tõlkijad. Nad kas säilitavad võõra võõruse või muudavad võõra omaks. Seda tehes lakkavad nad olemast pelgalt vahendajad, sest semiootilises mõttes on nad võimelised looma uusi keeli võõra keele, teksti või kultuuri kirjeldamiseks ja uuendama kultuuri või mõjutama kultuuri dialoogivõimet suhtlemisel nii teiste kultuuride kui iseendaga. Tõlkijate üheks ülesandeks on suurendada kultuuri vastuvõtlikkust ja dialoogivõimet, aga ka kultuuri seesmist mitmekesisust. (Torop 2011: 98)

Tõlge on kultuuris niisama oluline tekst kui originaal. Vladimir Beekman on Astrid Lindgreni tõlkijana eesti kultuuri mõjutanud ilmselt rohkem kui prosaistina; piibel, erinevalt koraanist, on eesti kultuuri oluliselt kujundanud, sest ta on eesti keeles pikka aega olemas olnud. (Lange 2008: 7)

1.4 Hea tõlge

Hoolimata sellest, et „hea“ on alati suhteline mõiste, üritab antud alapeatükk anda ülevaadet hea tõlke ning tõlkija olemusest.

Heale tõlkijale iseloomulikke omadusi on põhjalikult käsitlenud Eric Dickens oma artiklis „Kirjanduslik tõlge ja emakeel“, mis avaldati 2004. aasta Sirbi 12. numbris. Artiklis toob Dickens välja ingliskeelse sõna *craft* kahetähenduslikkuse, nimelt tähistab see üheaegselt nii käsitööd kui ka kavalust. Ilukirjanduse tõlkijale on olulised mõlemad. Käsitöö tähendab seda, et tõlkija peab rakendama kõiki oma oskusi, et jõuda originaalile nii lähedale kui võimalik, aga ka silmas pidama, et liiga palju kaotsi ei lähe. Kavalus on see, kui tõlkija jätab (väära) mulje, et raamat on kirjutatud selles keeles, millesse see on tõlgitud. Tõlkijat kiidetakse sageli selle eest, et ta tunneb hästi võõrkeelt, kuigi tegelikult on hoopis tähtsam see, et ta valdaks oma emakeelt.

Tõlkijal peab olema emakeeletaju, võõrkeeletaju ja kirjanduslik kuulmine, ta peab vahet tegema, mis on realistlik teos, mis sümbolistlik. Tõlkija suhe autoriga peab olema aupaklik. (Käbin 2014: 77)

Juba aastal 1540 sõnastab Etienne Dolet tõlkepõhimõtted, mida iga hea tõlkija peaks jälgima (ning mis üldjoontes tänapäevani kehtivad) viie reegli kujul:

- 1) tuleb mõista täielikult autori mõtet ja ainet
- 2) vajalik on mõlema keele täielik oskus
- 3) tõlge ei tohiks olla sõnasõnaline ja peaks pöörama tähelepanu originaalteksti eesmärgile
- 4) vastupidiselt lihtrahvakeelele peaks tõlkekeel vältima liigsete neologismide ja ladinapärase sõnade kasutust
- 5) tõlkides tuleb ühteaegu jälgida nii rütmi, prosoodiat ja keeleharmooniat (Meschonnic 2000: 114)

Üldjuhul on hea tõlke kriteeriumiteks teksti loetavus, soravus ja keeleline ladusus. (Gielen 2012: 107)

Kaasaegse käsitluse kohaselt sõltub tõlke headus kahest võrgustikust: kui teaduslik-teoreetiline, ajastuline ja valdkonnitine taust moodustab justkui seostevõrgu ja seeneniidistiku teksti taga, mille tõlkija sobivate vastete leidmiseks peab enda jaoks läbi töötama, siis süntaktilised ja grammatilised vormid moodustavad võrgu teksti pinnal, mis seda koos hoiab. Ebaõnnestunud tõlke puhul laguneb võrk laiali ja autori mõtted kaovad või teisenevad. (Pakk 2014: 51)

Alapeatüki võiks kokku võtta järgnevalt: parim tõlge ei kõla nagu tõlge ning tõeliselt hea tõlge täiendab originaali. Tõlge peaks üritama vältida ranget algteksti järgimist, kui selle tulemusena kannatab sisu ning teose sõnum.

1. 5 Erinevad tõlkemudelid ja -teooriad, tõlke kategoriseerimine

Tõlkeid saab kategoriseerida mitmete erinevate näitajate alusel. Antud töös tuuakse välja liigitamine tõlketasandite, tõlke ulatuse, tõlke eesmärgi ja tõlkemeetodi järgi.

1. Tõlketasandid. Tõlketasandite alusel saab Roman Jakobsoni järgi üldiselt tõlked jagada kolmeks.

1.1 Intralingvaalne ehk keelesisene – see koosneb ühes keeles mõtte ümbersõnastamisest.

1.2 Interlingvaalne ehk keeltevaheline – nn „tõeline tõlge“, ühe keele keelemärgid tõlgendatakse teise keele keelemärkide abil.

1.3 Intersemiootiline – sõnum viiakse ühest sümbolisüsteemist teise. Selliseid muudatusi tuleb tõlketöös kultuurikonteksti, suhtlusvahendi või lingvistilise stiili tõttu ette väga tihti. (Malmkjær 2005: 13)

2. Tõlke ulatus. Tõlkeid võib jaotada ka tõlke ulatuse järgi. Järgnevalt toob autor välja Ants Pihlaku ja Ly Krikki kategoriseerimisteooria.

2.1 Totaaltõlge – tõlge, kus kõik lähteteksti tasandid asenduvad sihtteksti materjaliga. Normaalse totaalse tõlke puhul võivad grammatilised üksused, mille vahel on tõlke ekvivalentsus, olla erinevatel järjestusastmetel. Näiteks esineb ühel juhul ekvivalentsus lausete vahel, teisel juhul sõnaühendite, kolmandal juhul sõnade vahel. Levinud on ka terminid vaba- ja otsetõlge, kusjuures viimane võib olla tähttähealine või sõnasõnaline. Vabatõlge on alati tõkestamata – ekvivalente leitakse kogu järjestusastme skaala vahemikust. (*Ibid.*: 13)

2.2 Piiratud tõlge – tõlge, mille puhul lähtekeele tekstimaterjal asendatakse ekvivalentse sihtkeele materjaliga vaid ühel tasandil, s.o kas 1) fonoloogilisel või grafoloogilisel tasandil; 2) grammatilisel või leksikaalsel tasandil. (Pihlak *et al* 2000: 10)

3. Tõlke eesmärk. Järgnevalt tuuakse välja Eesti keele- ja tõlketeadlaste Uno Liivaku ja Henno Meriste klassifikatsioon, mis on esitatud teoses „Kuidas seda tõlkida. Järeltormatusest eestinduseni“ (1975: 40-51) ja tegeleb peamiselt tõlkemudelite liigitamisega tõlke eesmärgi järgi.

3.1 Denotatsiooniteooria - see levinuim tõlkimismudel põhineb teorial, mille järgi tõlkija ühes keeles kirjeldatud esemeid, nähtusi ja situatsioone kirjeldab teises keeles. Et aluseks on keelevälised objektid, siis käsitatakse selle teooria järgi tõlget kui algupärandis kirjeldatud denotaatide kirjeldamist tulemkeele vahendite varal. Denotatsiooni- ehk situatsiooniteooria tunneb huvi ainult sisu, mitte vormi vastu.

3.2 Transformatsiooniteooria – teooria aluseks on kujutelm, et tõlkija tegutseb nagu küberneetiline süsteem: tõlkijasse sisestatakse tekst, ta väljundab sama teksti tõlkes. Toimub algupärandi transformatsioon ehk teisendamine tõlkeks. Teooria põhineb nn transformatsioonigrammatikal, mis käsitleb ühiste lekseemidega ning ühiste loogikaliste ja süntaktiliste põhiseostega struktuuride genereerimise reegleid. Tänapäeva masintõlge töötabki transformatsiooniteooria põhimõtetele.

3.3 Semantiline teooria – teooria lähtekoht on kahe teksti sisuline (täheendusele keskenduv) ekvivalentsus, olgu nad ühes või kahes keeles. Selleks on vaja, et kõik sisuelemendid oleksid sarnased või piisavalt lähedased. Seega seisneb tõlkimine algupärandi keele sisuelementidele tõlke keeles maksimaalselt lähedaste elementide otsimises.

3.4 Ekvivalentsusteooria - Eelmisi teooriaid sünteesiv ekvivalentsustasandite teooria rajaneb eeldusel, et algupärandi ja tõlke sisu analoogilised tasandid antakse edasi ekvivalentselt ehk võrdväärselt. Ekvivalentsustasandite teooria teeb vahet mitme sisutasandi vahel: 1) keelemärkide e sõnade tasand; 2) väljendi tasand; 3) sõnumi tasand; 4) situatsioonikirjelduse tasand; 5) suhtluseesmärgi tasand. See teooria rajaneb tõlgitava teksti sisu analüüsil, eeldades, et stiilil on sisuline funktsioon.

4. Tõlkemeetod. Kui tõlkija on suutnud teha otsuse kasutatava tõlketeooria osas, tuleb valida tõlkimismeetod, mis määrab ära viisi, mil tõlge sooritatakse. Ka tõlkimismeetodeid on mitmeid.

4.1 Sõnasõnaline ehk bukvalistlik tõlge – meetod asub asjatundjate käsituses tõlkimismeetodite seas kõige alumisel pulgal. Bukvalistlik tõlge sünnib, kui jäetakse tähele panemata nüüdiskeeleteaduse ja -stilistika põhitõde, et sõna tähendus oleneb kontekstist, teistest sõnadest, millega ta ühte süsteemi kuulub. (Liivaku *et al* 1975: 46)

4.2 Täpne tõlge – seda kasutatakse kõige enam dokumentide ning paljude teadus- ja tehnikatekstide tõlkimisel. See on isikupäratus stiilis algupärandite tõlkimine niisama isikupäratult, täites mingite eeskirjade või tavade nõudeid. Selle meetodi puudus on piiratus, liigne rangus; tõlkekompensatsiooni rakendatakse haruharva. See sobib asjaajamiskeelde, kuid on taidetõlkimises üldjuhul vastuvõetamatu. (*Ibid.*: 50) Kuna antud uurimistöo tegeleb peamiselt ilukirjandusliku tõlke uurimisega, ei käsitle see pikemalt täpset tõlget.

4.3 Adekvaatne tõlge - adekvaatseks võib pidada tõlget, mille sisu on seesama, mis algupärandil ja mille vorm on tõlkekeele samasisuliste teoste vormiga samasuguses vahekorras kui tõlgitav algupärand oma keeles teiste samasisuliste teoste vormiga. (*Ibid.*: 51)

1. 6 Eesti tõlkelugu

Antud alapeatükis käsitletakse lühidalt Eesti tõlkelugu, antakse ülevaade tõlkimise algusaastatest ning tõlketeooria võimalikest tulevikuperspektiividest. Lisaks üldisele tõlkeloole keskendutakse ingliskeelse kirjanduse tõlkimisele.

Süsteemaatiline, ülevaatlik tõlkelugu on Eestis esialgu veel kirja panemata, ehkki ühel või teisel moel puutume tõlkimise või tõlgetega kokku igapäevaselt, tõlked moodustavad ligi poole kogu praegusaegsest eestikeelsest trükitoodangust ja eesti kultuur öeldakse olevat sündinud suurel määral tõlkest. (Sütiste 2012: 152)

Näiteks kujunes eestikeelne rahvaluulealane terminoloogia 19. sajandil saksa keele mõjul. Esimesed eestikeelsed terminid olid tõlkelised ja kirjeldavad (nt muistendi ja muinasjutu esmased terminid – paiklikud ennemuistsed jutud ja ennemuistsed jutud). Vastavad saksakeelsed terminid *Sagen* ja *Märchen* võeti kasutusele vendade Grimmide rahvajutukogust „Deutsche Sagen“, mis ilmus 1816–1818. aastal. (Jaago 2014)

On olemas erinevaid tõlkeloo periodiseeringuid. Siinkohal on toodud Ott Ojamaa käsitus, mis katekismust ja piiblit tõlkekirjanduseks ei pea ning alustab Eesti tõlkelugu (1) 18/19. sajandi rahvaraamatutega, järgneb (2) saksamõjuline rahvusromantiline adapteeringute periood, seejärel (3) 19/20. sajandi vahetuse realismiperiood (Emile Zola, Lev Tolstoi) ja otsetõlkimine paljudest keeltest; (4) tõlke-eetiliselt ja -esteetiliselt programmiline Noor-Eesti aeg; (5) tõlkekirjanduse normaliseerumise, s.o kõiki kirjanduse liike hõlmav „kodanlik aeg“; (6) sõjajärgsed, „vanade sõnameistrite“ aastad (Miguel de Cervantes, Heinrich Heine, Honoré de Balzac jt), mis lõpevad müügihitiks osutunud „Dekameroni“ ilmumisega 1957. aastal; ja (7) samal aastal asutatud Loomingu Raamatukoguga alanud „uue tõlkekirjanduse ajajärk“. (Lange *et al* 2012: 8)

Toonud välja Ojamaa periodiseeringu, esitab uurimistöö autor järgnevalt tõlke ajaloo perioodid, alustades osatõlgetest (täielikku teost välja ei anta) ning piibli kui esimese tervikteose ajaloost.

Esimene teadaolev eesti keelde tõlgitud tekst on pärit 1520. aastast. Tõlge on ka esimene eestikeelne trükis, mille kohta on kindlaid tõendeid – 1525. aastal Lüübekis ilmunud jumalateenistusraamat. Kolm esimest eesti raamatu sajandit koosnesid tõlgetest, tarbekirjandusest, mis oli peamiselt vaimulik. (Liivaku *et al* 1975: 5)

Eesti tõlkekirjanduse ajaloo algusaastail oli eesti keel kõikidele tõlkijatele võõrkeeleks ning tõlked olid tugevalt mõjutatud autorite saksa emakeelest ning lähtuti tihti ajastuomaselt ladina grammatikast kui ühtsest lähtesüsteemist (Ross 2014: 29).

Anton Thor Helle 1739. a piibli tõlge mõjutas eesti keelt suuresti (esimene eestikeelne täispiibel), mille najal sai kirjakeele aluseks põhjaeesti murre. Tõlge sisaldas hulganisti uusi sõnu. Osa neist on hiljem keelest kadunud nagu *asm* (= vahiputka, hütt), *klihkama* (= kobinal sammuma), *äkkama* (= teada saama), teised on säilinud meie päevini kas üldkeele sõnadena nagu *jaanalind* või haruldustena nagu *tuudaimimarjad* või *koveripuu*. (Liivaku *et al* 1975: 5)

Esimene seni teadaolev inglise autori teos eestikeelses tõlkes oli Thomas Wilcoxi, Londoni baptisti usuline traktaat „A Choice Drop of Honey from the Rock Christ“, mis ilmus eesti keeles pealkirjaga „Kalli me-pissara kristusse hawu paest“ 1779. aastal. (Mits 2012: 71)

Esimest korda on *tõlkima* praeguses tähenduses kirjas August Wilhelm Hupeli eesti keele õpetuse esimeses trükis 1780. aastal: „tõlkima oder ärratõlkima...auslegen; dollmetschen“. Sõna on tuletatud vene verbist *толковать*. 19. ja 20. sajandi vahetusel hakati varasema „ümbert panema“ asemel tõlkimist tähistama mõistega „eestindama“. (Liivaku *et al* 1975: 29)

19. sajandi alguses kerkis esile Eesti esimene suurkuju tõlkekirjanduses: Otto Wilhelm Masing. Tema hinnang kaasaegsetele on järgmine: „Peaaegu eranditult kõik eesti tõlkijad on seniajani teinud selle vea, et on kas piinliku pelgikkusega püüdnud ümber panna iga sõnakest ning säärase õpilasliku sõnasõnalisusega nii keele kallal vägivalda tarvitanud kui ka tihtilugu jutu mõtet moonutanud, ähmastanud, kahemõtteliseks või koguni arusaamatuks teinud, või siis väljendunud naeruväärselt kaunisõnaliselt ja mõttetu sõnamulinaga.“ (Liivaku *et al* 1975: 11) Olgugi et Masingu arvamus pärineb 1800ndaist aastaist, ei ole tema poolt püstitatud probleemi olemus tänapäevani kuhugi kadunud.

Süsteemaatiline luuletõlkimine hakkas paralleelselt eesti kunstluuletraditsiooni väljakujunemisega tekkima alles 19. sajandi keskel: alguses peamiselt saksa luule eestindamisega. 1870. aastail hakkas tõusma venekeelsete luuletõlgete osakaal. (Ross 2012: 54)

1860.–1917. aastaid võib pidada ka Eesti antiigitõlke algperioodiks. Antiigitõlked ilmusid peamiselt ajakirjanduses ning enamasti avaldati lühikesi luuletusi või katkendeid. Võimalik on täheldada tendentse, mis on omased 19/20. sajandi vahetuse ajakirjandusele üldiselt: soov ühiskonda harida, tutvustades kultuuri ja kirjandust; uuenduslikkust, mis ilmneb

niinimetatud laboratoorse faasina (katsetamine keele võimalustega või liikumine mingi teose täiusliku tõlke poole), ning tõlgete instrumentaliseerimist (rakendamist ärkamisaja ideede teenistusse). (Päll 2012: 39)

Eesti kuulus kuni 1880ndate aastate venestamispoliitkani saksakeelsesse kultuuriruumi ning eesti soost saksastunud pastorid ja köstrid tõlkisid 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi esimesel poolel inglise kirjandust saksa keele vahendusel. Nende eesmärgiks oli usulise õpetuse levitamine, vagaduse õhutamise ja eestlaste kõlbeline kasvatamine. (Mits 2012: 79)

Ingliskeelse kirjanduse eestindamisel toimus murrang 19. sajandi viimasel veerandil, kui tõlgete arv järsult suurenes, ning selle tõlkimine sai sisse tõelise hoo 20. sajandi esimesel kümnendil. (*Ibid.*: 78)

Sel perioodil, Noor-Eesti päevil, sündis ka teadlik eesti keelde tõlkimine. 20. sajandi esimene veerand nägi järske pöördeid ja uljaid katsetusi kõigis eluvaldkondades, need väljendusid ka keeles ja see oli tõlkimise jaoks oluline. (Rähesoo 2014: 6)

20. sajandi alguses võiks tendentsina märkida, et üha rohkem hakati kirjastama ingliskeelses maailmas levinud menu- ja põnevuskirjandust ning tõlgiti otse inglise keelest. Endiselt muudeti ja mugandati inglispäraseid nimesid ning algmaterjalist tehti märkimisväärseid kärpeid. (Mits 2012: 78)

Enamik rahvuskirjandusi, millest Eestis 20. sajandi algul tõlkeid avaldati, olid tõlkeilukirjanduses esindatud juba 19. sajandi teisel poolel, uutena lisandusid tõlked austria, tšehhi ja slovaki kirjandusest, kuid selle perioodi tõlgete hulgas puudus idamaade kirjandus. (Möldre 2012: 94)

Esimese Eesti Vabariigi ajal jätkus kirev mudel, kuid tõlgitavate autorite valik laienes ning algas tõlkemaastiku korrastamine ja kaanoni loomine, mille esimesteks sammudeks on kirjanduslugude ja tõlkeantoloogia avaldamine (Päll 2012: 39).

Inglise keelest tõlkimine elavnes 1920ndate aastate lõpul, mil näiteks proosateoste väljaandmine kasvas 19 nimetuselt 1927. aastal 31 nimetuseni 1928. aastal. Tõlkimiseks valiti peamiselt 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse kirjandust, jättes liiga modernseks peetu publiku võõristuse kartuses kõrvale. (Lange 2009: 152)

1920ndate inglise kirjanduse tõlkeid uurides ja analüüsid selgub, et 62% sarjades ilmunud raamatuist on meelelahutuslikud ning inglise kirjanduse kõige korduvam

ilmumiskuju on 192-leheküljeline ajaviiteromaan. Enim tõlgitud inglise autorite hulka kuulusid Edgar Wallace ja Arthur Conan Doyle. (Päll 2012: 38)

1940ndail alanud ja üle tosina aasta kestnud lausterrori ajastu tähendas tõlkevalikute katastroofilist kitsenemist ning kunstilist lamestumist. Taidetõlke enda seisukohast jõuti nüüd sõnasõnalisuse nõudega äärmusesse. Lõplikul otsustamisel said järgnevatel aastakümnetel tõlkijad vahendatavate autorite valikus vähe kaasa rääkida. Arvukas tõlkijatekogu kujunes välja alles nõukogude aja lõpukümneteiks. Siis tehti tõlkijate klubide ja muude ürituste näol ka esimesed koondumiskatsed. (Rähesoo 2014: 7)

Pärast Teist maailmasõda pandi paika uus režiim – kui palju milliste maade autoreid tohib tõlkida ning kui palju ja milliseid eesti autoreid võib avaldada. Nii moodustas esimesel sõjajärgsel kümnendil eesti kirjandus kogu ilmunud belletristikast 41%, tõlked aga 59%. Tõlked jagunesid kolme rühma vahel: 42% vene kirjanduse, 10% väliskirjanduse ja 7% teiste nõukogude rahvaste kirjanduse tõlkeid. (Sütiste 2012: 154)

Alates 1950ndatest aastatest on tõlkimise uurimine arenenud omaette alaks, mida nimetatakse tõlketeooriaks ning järgmiste aastakümnete jooksul juurdus tõlketeaduse mõiste (ingl *the science of translation*). (Liivaku et al 1975: 31)

Tõlkekunsti sisemises arengus oli otsustav siiski Stalini-järgne kümnend. Siis kukutati sõnasõnalisus e bukvalism ja kehtestati põhimõte, et taotleda tuleb originaali tundetooni ja kunstimulje vabamat taasloomist. Ideoloogilistel kaalutlustel välditi äärmusi, jäme ja slängiline kõnepruuk juuriti välja ning mahendati keelejooni. (Rähesoo 2014: 7)

Tõlkeuuringud on viimasel paarikümnel aastal kahtlemata üks humanitaaria dünaamilisemalt arenevaid valdkondi. Eestis on praegu olukord, kus on olemas ulatuslikud ja detailsed katsed mõtestada tõlkeloo kirjutamise printsiipe, kuid ollakse kaugel eraldiseisva tõlkeloo valmimisest. (Lange et al 2012: 5)

Lisaks tõlketeooria akadeemiliste ning uurimuslike aspektide muutumisele läbi aastate usutakse ka tõlke funktsiooni ühiskonnas olevat ajaga muutunud. Kümnekond aastat tagasi toimus tõlketeaduses kultuuriline pööre ja tõlkeloolased hakkasid uurimustes eelistama kultuurilise konteksti, funktsiooni ja ideoloogia küsimusi. (Tymoczko 2012: 173)

Käesoleval sajandil on toimunud Eesti tõlkeloos suuri arenguid. 2001. aastal loodi Hasso Krulli ja Kalju Kruusa eestvedamisel tõlkeluulet vahendav võrguajakiri Ninniku (ajakirja nimi tähendab jaapani keeles küüslauku). Luuletõlkeajakirja taotluseks on ületada keelelised ja kultuurilised piirid, vahendades peamiselt kaasaegset luulet. (Vassenin 2014: 64)

Tõlkelugu ei oleks olemas staažikate tõlkijateta. Eestis on küllalt ühe-kahe raamatu tõlkijaid, aga on ka üks eriline kategooria tõelisi entusiaste, kes on teinud tuhandeid lehekülgi kvaliteettõlkeid eelkõige imetlusest mõne maailmanurga ja selle vaimuelu vastu. Sellised tõlkeloo legendid on näiteks Henno Rajandi, Harald Rajamets, Georg Meri, kelle „Hamleti“ tõlge igale gümnasistile tuttav on, Edvin Hiedel, Ott Ojamaa, Arnold Ravel, Henrik Sepamaa ja Arvo Alas. (Saluäär 2014: 53)

2. TÕLKE EKVIVALENTSUS

Antud peatükk käsitleb tõlkelise ekvivalentsi mõistet, erinevaid võimalusi tõlke ja ekvivalentsuse kategoriseerimiseks ning võimalikke esinevaid probleeme tõlkelise ekvivalentsuse poole püüdlemisel. Peatükis on kasutatud mõisteid „lähtekeel“ ja „sihtkeel“, mis on eestikeelses kirjanduses varem olnud kasutusel ka SL-i (*source language*) ja TL-ina (*target language*).

Esimene alapeatükk annab ülevaate ekvivalentsuse definitsioonist. Teine alapeatükk uurib ekvivalentsustasandite tõlketeooriat. Kolmas ja neljas alapeatükk sisaldavad erinevaid lähenemisi tõlkelisele ekvivalentsusele ning selle saavutamisele.

2. 1 Ekvivalentsuse mõiste

Sõna „ekvivalentsus“ on tõlkevaldkonnas ehk kõige vastuolulisem ning küsimusi tõstatav mõiste. Hoolimata selle termini üheti mõistetavast definitsioonist matemaatikas, keemias ja loogikas (nähtus, mille puhul aine hulk reageerib keemiliselt kindla hulga standardiga, ühesuguste võimalustega hulkade võrdväarsus, muutujate väärtustest olenemata ühesuguse tõeväärtusega lausete vaheline suhe loogikas (Otsuste ekvivalentsus 2016)), muutub see tõlketeoorias hägusaks ning annab inimestele võimaluse erinevateks tõlgendusteks.

Keeleteoorias kasutatavat ekvivalentsust ei saa defineerida läbi samasuse ja sünonüümia. Keel on väga keeruline süsteem, mis on otseses sõltuvuses mitmetest faktoritest, mis on seotud keelestruktuuridega, sotsiaalse ja kultuurilise kontekstiga ning individuaalsete

arusaamade ja tõlgendustega. Kuna ei ole kaht sarnase struktuuriga keelt, mis jagaks identseid sotsiaalseid ja kultuurilisi norme, on saajaprotsendiline samasus taidetõlkes võimatu. (Boushaba 1988: 21)

Siiski on läbi aastate ekvivalentsust üritatud defineerida ning järgnevalt toob autor välja mõned neist lähenemistest.

Ekvivalentsusest kõneldes on öelnud Antwerpeni ülikooli professor Raymond Van Der Broeck, et ekvivalentsuse täpne definitsioon matemaatikas on see, mis on tõlketeoorias antud mõiste kasutamisel peamiseks takistuseks – nimelt ei kehti tõlkesuhtes rangelt ekvivalentse suhte reeglid (sümmeetria, refleksiivsus, transitiivus) (Boushaba 1988: 20).

Hiljem võttis Van der Broeck omaks John Cunnison Catfordi definitsiooni, mille kohaselt esineb tõlke ekvivalentsus juhul, kui lähtekeele ja sihtkeele tekstil või tekstiosal on vähemalt teatavas ulatuses sarnased omadused. Van der Broeck jaoks ei olnud neil sarnasustel midagi tegemist semantikaga, kõik sõltus konkreetsest tekstist. (Gentzler 2001: 97)

Catford sõnastas mõiste järgnevalt: „On võimalik eristada teatavaid olukordi, mis on lingvistiliselt sarnased, ning neid, mis on funktsionaalselt sarnased ehk omavad antud olukorras võrdset kommunikatiivset väärtust. Selleks et esineks tõlke ekvivalentsus, peavad nii lähte- kui sihtkeele tekstid olema funktsionaalselt sarnased.” (*Ibid.*: 98)

Käesolevas uurimistöös vaadeldakse funktsionaalset sarnasust kui olukorda, milles siht- ja tõlkekeel töötavad oma lingvistilistest erinevustest hoolimata samas kontekstis. Täielikus tõlkes on alg- ja tõlkekeel võrdväärsed, kui need on vahetatavad kõikides tekstiosades. (Hatim 2013: 21)

Ekvivalentsus eeldab, et tekstid peavad olema paljudes aspektides samal tasemel. Väide, et lähtetekst ja sihttekst peaksid olema samasuguse funktsiooniga ning suunatud sarnasele publikule, kirjeldab mõiste pragmaatilist sisu, samas kui nõue, et sihttekst peab imiteerima, peegeldama või jäljendama lähteteksti, viitab teksti sisu ja vormi järgimisele. (Nord 2006: 25)

Tõlketeoreetikud Jean Paul Vinay ja Jean Darbelnet vaatlevad ekvivalentsust taotlevat tõlget kui protseduuri, mis taasloob originaaliga sarnase olukorra, kasutades täiesti teistsugust sõnastust. Samuti pakuvad nad välja, et kui seda tehnikat rakendatakse tõlketöö jooksul, on võimalik saavutada lähteteksti stiililine mõju sihttekstis. Seega on

ekvivalentsus ideaalne tõlkija tööriist, tegeledes lähtekeele vanasõnade, idioomide, omadussõnaliste fraaside ja onomatopöa ülekandmisega sihtkeelde. (Leonardi 2000)

Lisaks juba eelmainitud 20. sajandi tõlketeooria rahvusvahelistele suurkujudele on ka Eesti tõlketeadlane Anne Lange ekvivalentsust kirjeldanud. Lange järgi on tegu vastavusega, mis annab edasi ennekõike tõlkiva kultuuri ja tõlke omavahelist suhet. Professionaalsetest normidest rääkides ei jäeta originaali päris kõrvale, et aga tõlke ja originaali vastavus on ootusena utoopiliseks arvatud, siis on uurija huvi keskendunud ühiskondlikele normidele. (Lange 2008: 47)

Tõlke analüüsimiseks, mõistmiseks ning hilisemaks võimalikuks kritiseerimiseks tuleb aru saada erinevate tõlketeooria mõistete omavahelistest seostest.

Tõlketüübi, tõlkestrateegia, ekvivalentsuse ja tõlkeprotseduuride suhe on järgmine: tõlketüübi valik otsustab tõlkestrateegia ning otsitava ekvivalentsustaseme ning tõlkestrateegia näitab, missugused tõlkevahendid on vajalikud. Ei tõlketüüp ega tõlkestrateegia saa aga kindlaks määrata tõlkevahendeid, mis on ühes konkreetses situatsioonis, näiteks ühes grammatilises üksuses, õiged. (Teich 2001: 212)

Küsimus, mida peaks tõlge edasi andma, on tekitanud aastate jooksul palju poleemikat. Savory toob välja vastandipaari, et olukorda illustreerida.

1. Tõlge peaks kajastama originaali sõnu.
2. Tõlge peaks kajastama originaali ideed. (Savory 1957: 49)

On jõutud arusaamisele, et tervikliku tõlketeose loomiseks on vajalikud mõlemad komponendid – nii algteksti mõttelise olemuse kui ka viisi, kuidas autor on seda väljendanud, edasiandmine. Nii koosneb teksti tõlkimine kahest etapist: esmalt saavutatakse suurim võimalik ekvivalentsus semantilisel tasemel ning alles siis stilistilisel (seda nimetatakse literalisatsiooniks). Ennekõike koosneb tõlge originaalteksti mõtte säilitamisest, millele järgneb sõnade, fraaside ning lausete otsimine, mis antud ideid kõige paremini edasi kannavad. (Boushaba 1988: 23)

Siinkohal oleks sobilik välja tuua tõlkimise ajaloo üks esimestest ülestähendustest. See pärineb Marcus Tullius Cicerolt, kes kirjutas Demosthenese ja Aischinese kõnede tõlgete eessõnas: „Tõlkisin /--/ Ma ei teinud seda nagu tõlkija, vaid nagu kõnemees; kasutasin samu mõtteid ja kõnekujundeid meie harjumusele vastavas sõnastuses. Ma ei pidanud vajalikuks sõnasõnalist tõlkimist, vaid säilitasin sõnade üldise laadi ja mõjujõu. Sest minu

arvates pole lugejale vaja kõike ükshaaval loetleda, vaid nagu tervik kätte anda.“ (Lange 2008: 11) Eelmainitud põhimõtte kehtib ka tänapäeval. Jõudes tõlkeprotsessi interpretatiivse faasini, peab tõlkija välja mõtlema, mida originaaltekst tähendab; proovima väljendada oma emakeeles seda, mida autor oli teinud enda omas. Tõlkija ülesanne on leida põhjus, miks teine just need sõnad lausunud ning mis oli nende eesmärk. (Knox 1949)

Eelpool mainitud definitsioonide ning teooriate kokkuvõtteks võiks väita, et tõlkimine koosneb originaalkeele sõnumi võimalikult lähedasest ülekandmisest sihtkeelde – seda esmalt tähendust jälgides ning hiljem stiilile keskendudes (seda võibki pidada ekvivalentsuseks). Selleks et sõnumit hästi edasi anda ning tagada maksimaalne ekvivalentsus, peab tõlkija siiski tegema mitmeid süntaktilisi, grammatilisi ning leksikaalseid muudatusi.

2. 2 Ekvivalentsusteooriad

Ekvivalentsust kui mõistet seletas alapeatükk 2.1 ning alapeatükk 1.5 käsitles tõlketeeoreid, millest Uno Liivaku pidas sobivamaiks ekvivalentsustasandite teooriat. Püüeldes hea tõlke poole, oleks selle teooria järgimine soovitatav. Sarnaselt tõlkele endale ja seda puudutavatele meetoditele, on võimalik ka ekvivalentsust mitmel viisil kategoriseerida.

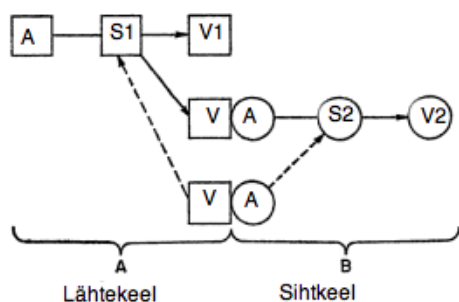
Slovakkia tõlketeadlase Anton Popoviči järgi saab eristada kahte tüüpi ekvivalentsust, mille on esitanud oma taidetõlget analüüsivas doktoritöös Safia Boushaba (1988: 30-31):

- 1) Lingvistiline ekvivalentsus, kus homogeensus on saavutatud lingvistilisel tasemel nii alg- kui tõlketekstis – n-ö sõna-sõnalt tõlkimine (mis võib teatud olukordades eeldada sihtkeele grammatikareeglite rikkumist).
- 2) Paradigmaatiline ekvivalentsus, kus leidub paradigmaatiliste väljendusvormide ekvivalentsust – tekstis esinevad ka erinevad kattuvad grammatikaaspektid. Viimasena toodut peetakse paremaks tõlkimisstiiliks kui lingvistilist ekvivalentsust.

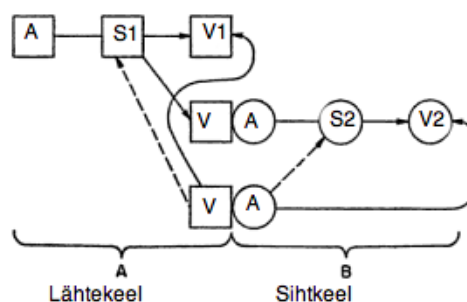
Kuigi teooriaid on erinevaid, peegeldavad enamik neist Eugene Nida arusaama ekvivalentsuse kaheks jaotamisest. Nida järgi on võimalik eristada dünaamilist ja formaalset ekvivalentsust. Toodud mõisted ei ole vastandliku sisuga, pigem on tegu kahe vastastikuselt sõltuvuses oleva faasiga tõlkeprotsessis. (Boushaba 1988: 30)

Tõlketoorias on endiselt päevakorral arutlused „sõnasõnaline vs. vaba“ ja „vorm vs. sisu“ – lisaks noortele ja kogeenematutele tõlkijatele valmistavad need probleeme ka toimetajatele ja kirjastustele. Need seisukohad lahterdatakse tihti formaalse ja dünaamilise ekvivalentsuse mõistete alla. Esmamainitu keskendub Nida järgi nii vormis kui sisus sõnumile endale, samas kui teine üritab tagada, et lugejaskonna ja sõnumi suhe oleks võimalikult sarnane esialgse kirjutaja ja publiku vahekorraga. (Tymoczko 2014: 150; Nida 1964: 159) Tõlke kvaliteeti ei saa mõõta ainult sõnade mõistetavuse ja lausete grammatika järgi, olulist rolli mängib ka mõju, mis on sõnumil teksti vastuvõtjaile. Dünaamilise ekvivalentsuse mudelit käsitleb Nida põhjalikult 2003. aastal avaldatud teoses „The Theory and Practice of Translation“.

Traditsiooniliselt hinnati tõlkeid järgnevalt.

Joonis 1. Formaalekvivalentsus
(Nida et al 2003: 21)

Joonis 2. Dünaamiline ekvivalentsus

Esimene kast tähistab allikat (A), kes annab sõnumi (S1) edasi, mille võtab vastu esimene vastuvõtja (V1). Tõlkijani, kes on üheaegselt nii vastuvõtja kui allikas, jõuab esmalt sõnum ning ta taastoodab selle täielikult erinevas ajaloolis-kultuurilises kontekstis. Luuakse teisene sõnum (S2) ning tõlkija loodab, et see annab vahendusteksti publikule (V2) edasi sarnase mõtte nagu jõudis tõlkijani – esimese vastuvõtjani. Kahe keele ning kultuuriruumi vahelisi erinevusi esitavad erinevad kujundid. Ruudud tähistavad lähtekeelt ning ringid sihtkeelt. (Nida et al 2003: 21)

Varem olid tõlketekstide analüüsijad inimesed, kes võrdlesid kahte sõnumit (S1 ja S2) ning otsustasid selle põhjal, kas tõlkija on algtekstile truuks jäänud. Selle meetodi puhul esineb aga üks suur probleem – kriitik on tihti liialt tuttav algse sõnumiga (S1) ning ta hindab S2 selle põhjal, mida teab S1-st. Kui keskenduda aga viisile, mil kaks vastuvõtjat (V1 ja V2) mõistavad vastavaid sõnumeid (vt joonis 2, kujutab dünaamilist ekvivalentsust), on võimalik ekvivalentsust märksa paremini hinnata. Kriitik peaks võrdlema sõnumi sisu ja

mõju, mis jõudis esimese vastuvõtjani, sellega, mis jõudis lõpp-publikuni. Esimene sõnum (S1) ei olnud mõeldud kakskeelsele inimesele (tõlkijale-kriitikule), vaid monolingvaalsele V1-le. S2 sisu ja mõistmine V2 poolt on see, mis määrab lõplikult tõlke kvaliteedi. (*Ibid.*: 21-22)

Seega hinnatakse dünaamilist ekvivalentsust ennekõike sihtkeele lugejate ning originaalmaterjali publiku reaktsioone võrreldes. Vastuvõtjate suhtumine ei saa kunagi olla identne, kuna kultuuriruum on äärmiselt erinev, kuid need tegurid peaksid olema suures osas võrdväärsed – muidu ei ole tõlge oma eesmärki täitnud.

Dünaamiline ekvivalentsus, mida tõlkija on sunnitud kasutama juhul, kui lähte- ja tõlkekeele kultuuriline kontekst on liiga erinev sõnasõnaliseks tõlkeks, ei tohiks üritada ainult omaks võtta originaali semantilist olemust. Dünaamiline tõlge peaks lisaks sisule kasutama ka algtekstis esinenud stiilielementidele ekvivalentseid väljendeid, et mitte originaali stiilivärvingut kaotada. (Boushaba 1988: 30)

Kuigi üldjoontes liigutakse üha enam dünaamilise ekvivalentsuse eelistamise suunas, on siiski inimesi, kes kalduvad formaalekvivalentsust eelistama.

Põhjuseid, miks peaaegu unustatud formaalekvivalentsust pidada paremaks tõlkemalliks, on mitmeid: need tõlked on loogilised ja objektiivsed, tõlkija panus on viidud miinimumini ning tõlkija sekkub vähem originaalteksti. (Tymoczko 2014: 152)

Seega sisaldab tõlkeprotsess üheaegselt nii formaalset kui dünaamilist ekvivalentsust. Formaalne võrdsus on dünaamiline nii kaua, kui ta lisaks maksimaalsele sõnasõnalisusele ning sisulisele täpsusele sisaldab tekstielemente, mis on stiililt algteksti omadele sarnased. Dünaamilist ekvivalentsust võib pidada formaalseks, kui see üritab edasi anda originaalteksti kommunikatiivset külge, kasutades tõlketekstis algteosele omaseid struktuurielemente. (Boushaba 1988: 30)

Tõlke õnnestumiseks peavad eelmainitud kaks meetodit käima käsikäes. Tõlkeprotsessis on oluline, et tõlketekstis leitud stilistiline ja kontseptuaalne ekvivalentsus täidaksid võimalikult lähedaselt rolli, mida küsimusealune sõna/fraas/tekst seda originaalis teeb. (*Ibid.*: 31)

On selge, et ühe ja teise keele sõnad ei ole peaaegu kunagi sajaprotsendiliselt võrdväärsed. Ainult mõnesid tehnilisi ja teaduslikke mõisteid võib pidada täielikult ekvivalentseteks. Isegi need terminid võivad omandada teatud kontekstis teistsuguse tähenduse. Ei ole kahtlust, et lingvistiline ekvivalentsus ei ole lõplikult saavutatav.

Lähemalt võib uurida tekstilist ekvivalentsust. Selle puhul ei ole tegu semantilise võrdväarsusega sõnade vahel, vaid uue pragmaatilise samasusega. Prototüübid ei pruugi olla sisult identsed, kuid nende roll ja eesmärk ühiskonnas on samasugused. (Neubert et al/2000: 142)

Üldjuhul võib öelda, et tõlketekst asub originaalteksti kohale. See on ümbersõnastatud versioon algtekstist, mis annab lugejale edasi informatsiooni, mida lähtetekst edasi anda ei suutnud. Kuigi tekstid ei kattu ning semantilist struktuuri on muudetud, kannavad mõlemad sarnast informatsiooni samale sihtgrupile ühes ja samas olukorras. Seda võib pidada kommunikatiivseks ekvivalentsuseks. (*ibid.*: 143)

Kommunikatiivset ekvivalentsust käsitleb põhjalikult Albrecht Neubert teoses „Translation as a Text“ (2000: 144-146). Kommunikatiivne ekvivalentsus on lõimitud tõlketöö keskne idee, sest see sisaldab endas sotsiolingvistilist, psühholoogilist, kriitilist ja tekstilist lähenemist. Tõlget saab mõista ainult juhul, kui saame aru kontekstist. Arvesse tuleb võtta kõiki faktoreid, mis teksti koostamisel rolli on mänginud. Ühel tekstil on nii palju tõlkeid, kui on erinevaid olukordi teksti kasutamiseks).

Kuigi suurem osa tõlkijatest püüdvadki kommunikatiivse ekvivalentsuse poole, on tõlkeid, mis eelistavad teisi tõlkevorme. Näiteks filoloogiline tõlge ei ürita saavutada tekstilist võrdväarsust, vaid püüab pigem esile tõsta originaalteksti semantilist ja pragmaatilist eripära. Antud juhul algteksti pigem säilitatakse keeleteoreetiliselt kui tõlgitakse.

2. 4 Ekvivalentsuse saavutamise tingimused ning esinevad probleemid

Tõlketeksti lugejani peavad jõudma originaali eripärad, kuid see ei tähenda, et tõlkija peaks algteksti sõna-sõnalt tõlkima, hoolimata kohaliku keele erisustest, lingvistilisest struktuurist ning lauseehitusest. Algtekstile saajaprotsendiliselt toetumine ei pruugi tagada õnnestunud tõlget – see võib viia kummaliste lausekonstruktsioonide ning kahetimõistetavuseni. Kõige õigem lähenemine oleks algteksti tõlgendamine, üritades leida sihtkeelest ekvivalentse stiilivärvingu ning tähendusega sõnu ning neid tõlkes rakendada. (Boushaba 1988: 30)

Kui liikuda grammatiliselt tasandilt sõnade kui kultuuridünaamiliste sümbolite tasandile, tuleb alati tõlgendada nende lingvistiliste üksuste tähendust kultuurikontekstis. See tähendab, et ühe üksuse tähendust tuleb kirjeldada, kasutades kõiki tähendusvarjundeid,

mida see originaalkontekstis omab. Kuna pole kõnet ilma kõnelejateta, kõnelejaid kõneta ega subjektiivsete hinnanguteta kõnelejaid, puuduvad stiilivärvinguteta sõnad. (Nida 1975: 6)

Tõlketeoorias on võimalik eristada tõlkeüksuseid. Ekvivalentsuse tagamiseks tuleb liikuda väiksemalt üksuselt suuremale, st leida samasus sõnade tasandil enne terviklike lausete ja kujundlike väljendite juurde liikumist, mis muudavad teksti stiili.

Tõlketeadlased Vinay ja Darbelnet usuvad, et tõlkija esmane ülesanne on säilitada tähendus, seega töötab ta semantilises üksuses. Nii pakuvad nad tõlkeüksusele välja järgmise definitsiooni: „Tõlkeüksus on väikseim võimalik üksus, milles märkide ühtekuuluvus ei luba neid eraldi tõlkida.“ (Boushaba 1988: 37)

Nad jaotavad tõlkeühikud nelja kategooriasse:

- 1) funktsionaalühikud (annavad struktuuri)
- 2) semantilised ühikud (annavad tähenduse)
- 3) dialektilised ühikud (loovad seosed ning tekib tervik)
- 4) prosoodilised ühikud (annavad edasi autori omapära ning stiili)

Lisaks sellele jagavad nad ühikud lihtsateks ja osalisteks sõltuvalt nende kokkulangevusest tõlgitava sõna, lekseemi või sõnaosaga. Hiljem on selline jaotusmeetod langenud karmi kriitika alla, sest eelpool mainitud neljast tõlkeühiku tüübist tegeleb tähendusega otseselt ainult üks, semantiliste ühikute jaotus. (*Ibid.*: 38)

Kriitikast hoolimata annab Vinay ja Darbelnet jaotus adekvaatse ülevaate tõlke komponentidest ühikulisel tasemel.

Iga kogenud tõlkija mõistab, et sõltuvalt valitud tõlketeooriast, -meetodist ning ekvivalentsustüübist võib tõlkimise tulemus olla vägagi erinev, hoolimata sellest, et algtekst on ühine. Nimelt on iga tõlge subjektiivne variant originaalist, tõlgendus.

Tõlke kvaliteet sõltub suurel määral tõlkija isiksusest, tema keeletajust, sõnaosavusest, üldisest eruditsioonist, fantaasialennust. (Pääsuke 2014: 24)

Kui näiteks inglise või saksa keelest tõlkima asuda, tuleb ka lähtekeele väga hea oskamise korral tublisti vaeva näha, et leida põimlausete rägastikust õige algus või sobiv asendus eesti keeles hoopis puuduvatele grammatilistele elementidele, kuna eesti keele süsteem

on nii inglise kui saksa keele süsteemist väga erinev (*Ibid.*: 25). Mida rohkem erinevad lähte- ja sihtkeel teineteisest madalate tõlkeühikute tasandil, seda keerulisem on tõlkida ning seda suuremad muutused esinevad kahe keele süntaksis, grammatikas ja leksikas.

Süntaktilised ja morfoloogilised alajaotused, sõnatüved, eesliited, foneemid ja nende osad võetakse algkontekstist ning muudetakse neid, lähtudes sarnasuspriprintsibist ja üritades säilitada nende sõltumatut tähendust. Kui sellel tasandil on samasus saavutatud, liigutakse järgmisele, mis hõlmab endas leksikat ning keelekaunistusi, näiteks paronomaasiat ehk sõnademängu või idioome. Ka need mängivad taidetõlkes suurt osa ning muudavad ilukirjandusliku teksti kohati tõlkimatuks. (Jakobson 1959)

Kui siiski mingil põhjusel soovitatavat ekvivalentsust (kusjuures sobiva ekvivalentsusteooria valik tehakse lähteteksti žanri ja autori kavatsust arvestades) saavutada ei suudeta, võivad esineda tõlkenihked.

Tõlkenihked defineerib Catford „lahknevustena lähte- ja sihtteksti vastavuses“. On olemas kaht tüüpi nihkeid – tasandinihked ning kategoorianihked. (Leonardi 2000) Tasandinihe tähendab seda, et mingil lingvistilisel tasandil asuva lähtekeele üksuse tõlkeekvivalent sihtkeeles on erineval tasandil (Pihlak *et al* 2000: 35). Kategoorianihked on kõrvalekalded formaalsest vastavusest ning need jagatakse neljaks tüübiks:

1. Struktuurinihked, mille puhul esinevad muutused lähte- ja tõlkekeele grammatikas ja süntaksis.
2. Klassinihked, mille puhul lähtekeele üksus tõlgitakse, kasutades teise grammatikalisse klassi kuuluvat sõna, nt tegusõna tõlgitakse nimisõna abil.
3. Üksusenihked, mille puhul muutub sõna asukoht stiiliteljel, näiteks sõnad omandavad või kaotavad stiilivärvingu, murdekeel muutub argikeeleks, ilukirjanduslik keel ametlikuks.
4. Süsteemisisesed nihked, mis esinevad siis, kui mõisted on lähte- ja sihtkeeles põhimõtteliselt samad, kuid omandavad tõlkes kõrvaltähenduse, näiteks inglise keelest eesti keelde tõlkimisel võib tihti muutuda mitmus ainsuseks. Näiteks inglise *news* – *uudis* ning *contents* - *sisu*. (Leonardi 2000)

Kui tõlkimisel esinev probleem ei ole lahendatav isegi tõlkenihke sooritamisega, võib mõistet/fraasi/lauset pidada tõlgitamatuks.

Lingvistilise mittetõlgitavuse puhul on antud olukorrale omased tunnusjooned lähtekeele teksti formaalseteks tunnusjoonteks. Kui sihtkeeles puudub vastav formaalne tunnusjoon,

on keelend tõlkimatu. Täiesti erinev probleem tekib siis, kui situatsiooniline tunnusjoon, mis on funktsionaalselt relevantne lähtekeele teksti jaoks, puudub absoluutselt sellest kultuurist, mille osaks on sihtkeel. (Pihlak *et al* 2000: 43-44)

Mõnel juhul puudub antud lähtekeele üksusel sihtkeeles tõlkevaste. Sellistel juhtudel räägitakse, et tõlkekeele ekvivalent on *nil* (mitte midagi), kui null on liige, millega sihtkeele süsteemis opereeritakse. Näiteks lähtekeelne lause *My father was a doctor* on sihtkeelde eesti keelde tõlgitav ainult kujul *Mu isa oli arst*. Eesti keeles puudub inglise määramata artikli tõlkevaste, järelikult on selles tekstis tõlkevasteks *nil*. Üldiselt tähendab *nil*-ekvivalent mingil tasandil seda, et ekvivalentsust saab tuvastada kõrgemal tasandil. Iga ekvivalent esineb teatud hulk kordi. (*Ibid.*: 19)

2. 5 Suhtumine ekvivalentsusesse ning originaali-tõlke suhe

Iga lähtekeelega ja iga sadamkeelega (Jaan Krossi tõlge *source* ja *target language*'st) juhtumi jaoks oleks vaja erinevat teooriat. Iga tõlgitava autori ja iga tema teose jaoks – aga ka iga tõlkija jaoks ja igal konkreetsel juhul – oleks tarvis erinevat teooriat. (Kross 2003: 210)

Jorge Luis Borges pakub püstitab hüpoteesi, et mõned tõlkija väljajätted või kõrvalekalded võivad muutuda tõlke eelisteks. Näib olevat ilmne, et tõlkimine on parandustehnika ja et ta tähendab võimalust kõrvaldada originaalteksti ebatäpsust. Lisaks sellele soodustavad Borgese arvates tõlked kuulsate tekstide paljunemist ja variatsiooniküllust, mis rikastab kirjandustraditsiooni, pakkudes lugejale uusi elamusi. Tõlkija muudab tõlketeksti inskriptsioonipaigaks, kuhu kirjutab sisse oma keele, kultuuri, ajastu ja individuaalse karakteri. (Louis 2000: 129-130)

Ka tõlketeadlase Susan Bassneti sõnul ei ole piir originaali ja tõlke vahel ajalooline konstant, vaid seda hakati rõhutama 17. sajandil, kui levima hakkas arusaam „originaalist“ ning hiljemalt 19. sajandiks oli tõlke staatus kujunenud üldiselt madalamaks kui originaali oma (Sütiste 2012: 157).

Tõlkimisele võib läheneda kahte moodi: keskendudes kõigele, mida ei saa tõlkides üle tuua, või nihutades tähelepanu originaali-tõlke suhtelt tõlkele endale ja selle suhtele teiste tekstidega kultuuriväljas. Esimene võimalus on kuulutada tõlkimine võimatuks, kuna

absoluutselt ekvivalentne tõlge, mis annaks algtekstiruult edasi kõigi tasandite elemente – sisu, vormi, kõla, rütmi, assotsiatsioone – on saavutamatu. (Vassenin 2014: 64)

Nagu mainiti juba peatükis 1.4, on hea tõlge see, mis on nähtamatu. Nii on „suurel tõlkel“ võimalus anda algupärandile veidi teises vormis see, mis temas juba olemas oli. See avardab originaali, tuues välja ja nähtavale konnotatsioone, ülem- ja alamtoonide elemente, varjatud tähendusi, sugulust teiste tekstidega ja kultuuridega või vastuolusid nendega. (Steiner 2008: 41)

Tõlkija ei tohiks ideaalses tõlketöös lisada ega kõrvaldada midagi, mille algautor teksti on kirjutanud. Siiski on tõlkekirjanduses tihti võimalik jälgida väljajätelisi tõlkeid: kas kultuuriliste, sotsiaalsete, ajalooliste või poliitiliste aspektide tõttu on võtnud tõlkija õiguse algmaterjali kohandada.

Väljajätete kohta tõlkes toob ilmeka näite Anne Lange raamatus „Tõlkimise aabits“. Nimelt tõlkis 1998. aastal Gopal Gandhi inglise keelest hindi keelde Vikram Sethi romaani „Sobilik poiss“. Hiljem selgus, et Gandhi tõlkest on puudu originaali nahaparkimisstseenid. On ironiseeritud, et tegemist on tõlkega romaani taimetoitlasest lugejale, kelle head maitset ja seltskondlikke tavasid ei taheta riivata. Kuigi hinduistid austavad pühasid loomi, on nahaparkimistöökojad madalamatele klassidele eluline reaalsus ning Gandhil puudus õigus eelmainitud stseene (olgu et nende puudumine muutis tõenäoliselt kirjastajal teose müümise Põhja-India ostujõulisele lugejale raskemaks) välja jätta. (Lange 2008: 41)

Tõlkijal lasub suur vastutus, sest tõlketooria ei ole sajaprotsendiliselt reglementeeritud. Nagu antud peatüki sisu demonstreerib, on olemas palju erinevaid tõlkekriteeriume, mille alusel tõlke headust ning kompetentsust hinnata, ning tihti tuleb tõlkijal enesel vastu võtta otsus – milliseid reegleid järgida ja milliseid eirata. Samuti on tõlkija otsustada, milline ekvivalentsus on tekstitüübis vajalik, milline soovitud.

Krista Kaer kirjutab oma kokkuvõttes tööst Harry Potteri tõlkimisel järgmiselt: „Tuleb otsustada, kuidas käituda nimedega – mida tõlkida, mida mitte. /--/ Midagi läheb kaduma. Pole midagi parata, Albus Dumbledore tundub olevat hoopis teistsugune inimene kui Valge Mesimumm, mida tema nimi tõlkes tähendaks. Ja Pottsepa Harri võib ju olla maalähedasem ja kodusem, aga paraku ei ela ta oma mugusugulaste juures mitte Tallinna, vaid Londoni äärelinnas.“ Nimede tõlkimisel on lahendusi mitu ja lõpliku otsuse teeb vaist. (Kaer 2005)

Seega lasub viimase otsuse vastuvõtmise koorem alati tõlkijal endal, kes ideaalses olukorras orienteerub vabalt lähte- ja sihtkeele ning tõlgitava teksti vahel ning opereerib,

kasutades erinevaid tõlke- ja ekvivalentsusteooriaid, saavutamaks adekvaatset totaaltõlget.

3. TÕLKEANALÜÜS JEROME KLAPKA JEROME'I „KOLM MEEST PAADIS“ NÄITEL

Antud peatükis analüüsitakse eesti ja inglise keele grammatilisi, süntaktilisi, ning leksikaalseid erinevusi, mis teoses tõlke läbi väljenduvad.

Märt Väljataga on öelnud, et tõhusaim tõlkekriitika on teha uus tõlge (Vassenin 2014). Antud juhul ei ole tegu niivõrd tõlkekriitikaga kui neutraalse vaatlusega, mis käsitleb originaalteose suhtes lisandunud/muutunud/kadunud elemente. Uurimistöö autori eesmärk ei ole tõlkija tööd alavääristada ega kritiseerida, vaid analüüsida eelpool uuritud mõisteid kasutades.

Ingliskeelsete mõistete tõlkimisel on kasutatud inglise-eesti masintõlkesõnastikku (IES).

3. 1 Eelinformatsioon

Tõlgete analüüsimisel on tarvilik alustada eelinformatsioonist, mis koondab endasse tiitellehe informatsiooni, sh teose pealkirja, autori ja tõlkija nime. Vaadeldakse eessõna, tõlkija märkuseid, samuti tuleb silmas pidada viimaste asukohta ning viimaks üldstrateegilist küsimust, kas tekst on vahendatud tervikuna või osaliselt. (Soovik *et al* 2012: 119)

Antud analüüsiks kasutas autor 1978. aastal kirjastuse Penguin Books kordustrukis välja antud teost „Three Men in a Boat“. Esmakordselt ilmus teos aastal 1889. Kasutatud eestikeelne versioon on 1994. aastal Loomingu Raamatukogu (Loomingu Raamatukogu loodi 1957. aastal, Ott Ojamaa järgi pani see alguse „uue tõlkekirjanduse ajajärgule“) kordustrukina välja antud „Kolm meest paadis (koerast rääkimata)“. Marta Sillaots tõlkis

juba 1923. aastal teose eesti keelde, kuid see raamat ei ole enam kahjuks kättesaadav (Marta Sillaots 2014). Kasutatud väljaande on tõlkinud Tiiu Viires.

Tõlkija ei ole lisanud omapoolseid märkuseid ning autori eessõna on tervelt eestikeelses väljaandes säilinud. Kui kasutatud Penguin Booksi raamat sisaldab kirjastusepoolset lühikirjeldust autori elust enne põhisisu, on Viires lisanud teosele suhteliselt vabas vormis järelsõna. Tekst on vahendatud tervikuna. Tegu on interlingvaalse vaba ilukirjandusliku tõlkega.

3. 2 Vorm ja sisu

Vormiliselt on tõlkes näha mitmeid kogu teost hõlmavaid tendentse. „Kolm meest paadis“ on kirjutatud mina-vormis ning väga tihti esineb kirjeldusi võimalikest olukordadest või juba juhtunud situatsioonidest. Sellisel puhul on Jerome kasutanud *you*-vormi. Inglise keeles ei eristata asesõnu *sina* ja *teie*, samas kui eesti keeles on *you* tõlkimisel kaks erinevat varianti. Tõlkija on otsustanud *teie* kasuks. Näiteks võiks tuua järgneva lause: *And, if you go for a bathe, they crowd round, and get in your way and irritate you.* Üldjuhul peaks kontekst määrama, kas tegu on igapäevase *sina* või viisakusvormi/mitmusega *teie*, antud juhul see aga tekstist ei selgu. Viires on tõlkinud lause järgnevalt: *Ja kui te suplema lähete, kogunevad nad teie ümber, jäävad teile jalgu ja ärritavad teid.*

Vaid ühes kohas on tõlkija otsustanud *you*-vormi tõlkida sootuks läbi ainsuse esimese pöörde („*Oh!*“ *you say, pausing at the door – „Oi!*“ *hüüatan ja jään uksele seisma*).

Iga peatüki alguses on Jerome toonud nimekirja sündmustest, mis peatükis juhtuma hakkavad. Taolised katkendlikud, poolikud, hüüdvä sisuga mõtteavaldused on ingliskeelses väljaandes eraldatud üksteisest mõttekriipsudega (stiilis *Three Invalids – Sufferings of George and Harris – A victim to one hundred and seven fatal maladies*) ning eestikeelses on iga eraldi mõtet kandev fraas või sõnaühend eraldatud teisest punktiga (stiilis *Kolm invaliidi. George'i ja Harrise kannatused. Saja seitsme raske haiguse ohver*).

Üldjuhul on tõlkija kaheldavates kohtades (nt paronomaasia, luuletused, laulud) pigem jäänud truuks vormile, mitte sisule.

Järgnevalt on toodud lühike laul „Two Lovely Black Eyes“.

Two lovely black eyes

Kaks võluvast musta silma,

Oh what a surprise

Oh kuidas küll armastasin teid ma!

Only for a telling a man he was wrong

Mul hukatust olete toonud,

Two -

Kaks...

Selgub, et tõlkija järgib küll vabalt laulu sisu, kuid otsustab tõlkes pigem edasi anda autori kasutatud riimiskeemi kui täpse sõnumi. Niisugune vormi järgimine, mis tagab alg- ja lõpp-publiku sarnase reaktsiooni, viitab kommunikatiivse ekvivalentsuse järgimisele.

Ränki sisulisi eksimusi tõlkes ei ole. On huvitav, et tõlkija on otsustanud teose peategelasele ning jutustajale lisada teataval määral karakterit, tema rolli suurendada. Nimelt on Jerome K. Jerome algtekstis viidanud autorile kui J.-le (ning tegelane ongi tõenäoliselt Jerome'i põhjal loodud) ning seeläbi iseenda rolli viinud miinimumini ning peategelasest distantseerunud. Selline lähenemine on tõenäoliselt taotluslik. Eestikeelses versioonis on J. asendatud Jerome'iga (näiteks *Heroism and determination on the part of J. – Jerome'i kangelaslikkus ja otsusekindlus*). Tõlkija otsus kasutada täisnime ei ole põhjendatud ega õigustatud (kui algteksti sisu põhjalikult analüüsida, võib see omandada olulise tähendusvarjundi).

20. sajandi algul olid ingliskeelsete tekstide tõlked tihti puudulikud ning sisaldasid arvukalt tõlkija väljajätteid. Antud teoses (tõlge esmakordselt välja antud 1978. aastal) suuri ning tähenduslikke kärpeid tekstis ei esine. Ainus sisuline kohandamine toimub järgneva lause puhul: *Considered as an article of dress for a human being except a Margate nigger, it made him ill*, mis kõlaks tõlkes: *Ainuüksi mõte, et keegi võiks selle endale selga ajada, välja arvatud vahest ainult mõni palaganitegija, pani tal südame läikima*. Tõenäoliselt on asendatud *Margate nigger* palaganitegijaga, et kaotada võimaliku rassilise diskrimineerimise sugemed. Kuigi fraasi tähenduse üle on vaieldud ka ingliskeelses kontekstis, on üldlevinud arusaam, et Jerome viitas esinejatele, kes kandsid laval tumedat grimmi, et esitada Ameerika lõunaalade rahvatantsusid (inglise *nigger minstrel*). (Nigger minstrel 2014)

3. 3 Nimed ja nimetused

Kõige suuremad erinevused tõlke analüüsil esinesid nimede ja nimetuste tõlkimisel. Neid erinevusi käsitleb järgmine alapeatükk, kõrvutades inglise- ja eestikeelseid pärisnimesid ja nimetusi.

3. 3. 1 Nimetused

Teos algab sellega, et hüpohondrikust jutustaja mainib esimeses peatükis kõiki haigusi, mida usub endal olevat. Universaalselt tõlgitavad tõved nagu *koolera* (*cholera*, eriti ohtlik soolte nakkushaigus oksendamise ja tugeva kõhulahtisusega (EKSS 2009, *sub* koolera)) ja *difteeria* (*diphtheria*, äge nakkushaigus, mis kõige sagedamini kahjustab ninakurguruumi ja kõri (EKSS 2009, *sub* difteeria)) ei tekita lugejas kahtlust, samas kui autori poolt humoorika aspektina sisse toodud *housemaid's knee* (meesterahval ei saa esineda haigust (otsetõlkes) *teenijanna põlv*) on eesti keeles omandanud veidi vähem vaimuka nime *põlvekedra paistetus*. Stiilivärvingu muutus on tõenäoliselt põhjustatud sellest, et eesti keeles lihtsalt puudub haigusele *Prepatellar bursitis* rahvapärane vaste. Tõlge on sisult suhteliselt täpne – *prepatellar* tähendab põlvekedraesist ning ladina *bursa* on väike, vedelikuga täidetud kotike (mõnes tõlkes ka limapaun, liigesevõidepaun). Antud haiguse puhul ongi see paun põletikuline. (Meditisiinisõnastik 2004, *sub* bursa, prepatellaarne)

Järgnevalt viitab autor tähestikulises järjekorras kõige viimasena esinevale haigusele *zymosis* (põletik) ning siin on tõlkija taaskord otsustanud vormi kasuks sisu üle (antud olukorras ainuõige valik, muidu muutuks lause kahetimõistetavaks) – Jerome'i poolt valitud haigus on asendatud *ülalõuarkepõletikuga*, mis sobib konteksti paremini (*ü* on Eesti tähestiku viimane täht), samas haiguse olemust arvestamata. Siinkohal on tõlkija teinud suhteliselt subjektiivse valiku, nimelt oleks olnud võimalik kasutada ka teisi sama algustähega algavaid haigusi – näiteks ülihappesus, ümarussid, ülemiste hingamisteede põletik – mis asuvad tähestikulises järjekorras tagapool.

Kogu teose vältel esineb probleeme haiguste nimetuste tõlkega. Nii on *sciatica*-nimeline tõbi tõlgitud *radikuliidiks*, kuigi täpne eestikeelne vaste oleks *ishias* ehk istmikunärvivalu – tõlge kaotab taaskord toonis (autori kavatsus oli tõenäoliselt humoorikas).

Neuralgia on tõlgitud läbi eestikeelse samakujulise vaste, mis teoses mõjub veidi võõristusttekitavalt, arvestades, et eelnevates peatükkides on üritatud taotleda võimalikult eestistatud vormi. Seda stiili järgides oleks sobilikum olnud *närvivalu*.

Lisaks haigustele on küsitavusi ka toiduainete nimetuste tõlkimisel. *Whitebait* on eesti keeles muutunud *kiluks*. Algtähenduses käib termin kalamaimude kohta üldiselt ega ole seotud kindla liigiga, tegu on 19. sajandi tüüpilise paadiekskursioonil pakutava õhtusöögiga. (Story: Whitebait and whitebaiting: 2013) Kuna sellise tausta seletamine

tekstisiseselt kõne alla ei tule, on kilu kasutamine tõlkes õigustatud (kilu võis olla üks liikidest).

Custard on tõlgitud ekslikult *lumepallisupiks*. Üldiselt tähistab mõiste üheaegselt munarooga, vanillikastet ja kisselli ega oma nii spetsiifilist tähendust kui lumepallisupp, antud kontekstis oleks ehk kõige õigem olnud kasutada mõistet *keedukreem*.

Korduvalt mainib Jerome tüüpilise inglise hommikusöögi peakomponenti *bacon*'it. Eestikeelse vastena kasutatakse kord *sinki*, kord *sealiha*. Tõenäoliselt ei olnud esmatõlke aastal 1978 peekon (20. sajandi esimese poole laen kas inglise või saksa keelest) ei roa ega sõnana Eesti kultuuriruumis kuigivõrd juurdunud. (EKSS 2009, *sub* peekon)

German sausage on tõlgitud *viini vorstiks*, mis kõlab küll eesti keele jaoks suupäraselt ning lugejale tuttavalt, kuid omab originaalist veidi erinevat tähendusvarjundit. Viini vorst on vananenud keelend (saksa *wiener*), mille soovitatav eestikeelne vaste oleks *viiner* (väike keeduvorst (EKSS 2009, *sub* viiner)) ning *german sausage* (saksa *wurst*) viitab pigem klassikalises tähenduses vorstile.

Viimase nimetuste kategooriana võiks käsitleda mängusid. *Penny nap* on muutunud eesti keeles lihtsalt *kaardimänguks*. Algselt on tegu 19. sajandi Inglismaa populaarse mänguga „Napoleon“, mille sarnast Eestis ei ole. (McLeod 2011) Sarnaselt ei ole ka mängude *rounders* (*pallimäng*) ja *touch* (*kullimäng*) tõlkimisel võimalik tagada sajaprotsendilist ekvivalentsust, kuna eestikeelne vaste ei anna edasi kogu informatsiooni. See erinevus on aga paratamatu ning tekib kultuuriruumide erinevusest.

3. 3. 2 Nimed

Nimede tõlkimisel erineb mitmeid ebakorrapärasusi – näiteks tõlgitakse ühel pool nimi koos liigisõnaga, samas kui järgnevas peatükis on mõlemad jäetud lähtekeelele omasesse vormi.

Leicester Square ning *West Street* on säilitanud algkuju, samas kui võõrastemajade ja hotellide nimede puhul on liigisõna tõlgitud (*Swann Inn* on *Luige võõrastemaja*, *The Bull* – *Sõnni võõrastemaja*). Pärinime tõlkimist kohtab tekstis harva – vaid *Barley Mow* on tõlgitud *Odrarõuguks* ning *George and Dragon* vaste on *Püha Jüri ja Lohe*. Mõlema nime puhul tekib küsitavusi. Esimesel puhul on nimetusest tehtnud nimi ning kui see tõlkimata

jätta, ei ole võimalik inglise keelt mittetundval lugejal tõelist tähendust hallata. Teise pärisnime tõlkimine tekitab rohkem küsimusi. Ühest küljest on George'i Eesti vaste Püha Jüri ajalooline isik, Kapadookiast pärit ohvitser ja kristlik märter, keda seostatakse „Lohetapja“ imemuinasjutuga (Püha Georg (Jüri) 2016). Mõlemad mainitud kõrtsid – Barley Mow ja George and Dragon on aga endiselt Wargrave'i külakeses olemas ning tegu ei ole välja mõeldud kohtadega ning seetõttu oleks loogiline järgida olemasolevat ning üldkasutatavat nimekuju. Sellistel juhtudel jääb lõpliku otsuse tegemine tõlkijale, kelle eesmärk peaks olema järgida ühtset tõlkimismetoodikat kogu teksti ulatuses. Uurimistöo autori arvates võiks pärisnimed jätta tõlkimata.

Picnic Point on muutunud *piknikuneemeks*, kuid *Cape Horn*'ist on saanud *Kap Hoorn*, parem oleks olnud jätkata, kasutades juba varem rakendatud liiginime tõlkimise meetodit, kui juttu on neemedest (praegu kasutusel olev eelistatud nimi ongi Hoorni neem).

Kuna kasutatud trükk avaldati esmakordselt 1978. aastal, on teoses mõnel korral grammatilised erinevused 2014. aastal kasutusel oleva korrektse eesti keele ortograafiaga võrreldes. Nii on *New Guinea* tõlgitud *Uus-Gineaks* – Peeter Pälli „Maailma kohanimed“ tunnistab ainuõige vastena Guinead, samas kui 1976. aasta ÕS-is on veel vaste ka Gineale.

Inimeste nimedega on probleeme vähem, ent küsimusi võib tekitada inglise keelele omane *of*-vorm, mis viitab inimese päritolule ning on aadlike ja õukonna hulgas äärmiselt levinud. On huvitav, et *John of Gaunt* on jäetud algvormi ning *Anne of Cleves* muutunud sootuks *Anna von Kleveks* (viimane muutus on sisuliselt õigustatud, kuna Henry VIII neljas abikaasa oli saksa päritolu, kuid eesti keele seisukohalt on tõlge sobimatu). *Henry VIII* on tõlgitud ühes peatükis *Henry Kaheksandaks* – üldjuhul säilib nimedes rooma number ning toodud kuju on võõristust tekitav.

Nimede puhul võib esineda olukordi, kus tõlge on võimatu, kaotamata osa originaali väärtusest. Näiteks kirjeldab peategelane J. oma onu Podgerit, kes oli hädas pildiraami üles riputamiseks. Siinkohal on tõlkija jätnud nime teksti algkujul, kuigi tõlkes tähendab see nutrivõtmega tööriista (nime tõlkimine oleks tõenäoliselt lisanud olukorrale teataval määral koomilisust, arvestades, et just tööriistadega oli too mainitud onu suures hädas).

Järgneva näite mõistmiseks on tarvilik esitada terviklik lause. Inglisekeelses versioonis kõlaks see: *At Cornway Stakes – the first bend above Walton bridge – was fought a battle between Caesar and Cassivelaunus. Cassivelaunus had prepared the river for*

Caesar by planting it full of stakes (and had, no doubt, put up a notice board). Eesti vaste oleks: *Cornway Stakesis (esimene käänak pärast Waltoni silda) toimus lahing Caesari ja Cassivelaunuse vahel. Cassivelaunus lõi jõe Caesari jaoks vaiu täis (aga pole kahtlust, et kinnitas nende külge keelutahvlid)*. Nimi *Cornway Stakes* iseenesest kannab juba tähendust (*stakes* - vaiad) ning see tähendusvarjund kaob, kui inimene loeb tõlketeksti, olemata tuttav lähtekeele versiooniga.

Viimane näide illustreerimaks nimede kohatist tõlgitamatus on järgmine: *It's the Judge's song out of Pinafore – no I don't mean Pinafore – I mean – you know what I mean, the other thing, you know*, mille Eesti vaste on *See on Kohtuniku laul „Tema Majesteet Pinafore'ist“... ei, mitte „Pinafore'st“...ma mõtlen...te teate, mida ma mõtlen... seda teist asja muidugi*. „H.M.S Pinafore“ on koomiline ooper ning Eesti lugejale selgituseks on tõlkija veidi algteksti laiendanud, tuues tõlkes välja ooperi täispika pealkirja. (H.M.S Pinafore 2002) Inglise keeles tähendab *pinafore* ka kitlit või hõlsti ning tõenäoliselt on homonüümiaga seotud ka autori sõnavalik. Selline sõnamänguline lähenemine eesti keelde ei tõlgendu.

Kui antud näites oli tõlkija pealkirja selguse huvides laiendanud, siis väikeseid grammatilisi muudatusi on Viires nimede puhul teinud mujalgi. Näiteks *the Alhambra'st* on saanud „*Alhambra*“. Siin on tegu struktuurinihkega – on toimunud muutus lähte- ja sihtkeele grammatikas. Inglise keeles näitab määrav artikkel *the*, et tegu ei ole Hispaania linnaga, eesti keeles on lisatud jutumärgid. Tegelikult selgub kontekstist, et mõeldud on Alhambra teatrit ja kontserdimaja Londonis (ning praegu kehtivate õigekirja reeglite alusel ei tohiks selle ümber nimena jutumärke olla – veel 1993. aastal oli see lubatud, seega tõlkija viga ei teinud (EKG 1993: 368)).

3. 4 Kõnekäänud

Teoses esineb arvukalt kõnekäände, idioome, metafoore ja piltlikke väljendeid. Raamatute analüüsimisel selgub, et niisuguseid rahvapäraseid kujundeid saab tõlkida mitmel viisil – erisusi on võimalik täheldada nii intralingvaalsel kui interlingvaalsel tasandil. Kõnekäänude tõlgendamine ühe keele siseselt võib varieeruda ning see raskendab veelgi idioomide tõlkimist lähtekeelest sihtkeelde. Järgnevalt on need kategooriad lahti seletatud koos vastavate kõnekäändude (nii verbipõhiste, idiomaatiliste kui võrdlevate) näidetega. Inglisekeelsete idioomide seletamisel on kasutatud veebipõhist sõnaraamatut The Free Dictionary.

1) Sõnasõnaline tõlge, mis ei pruugi sihtkeeles alati juurdunud väljend olla ning võib põhjustada arusaamatusi. Tegu ei ole kõige parema lähenemisviisiga, kuna sõnum ei pruugi jõuda vastuvõtjani ning kõlab tihti sihtkeeles harjumatu.

thrown about like peas in a bladder - loobiti siia-sinna nagu herneid kõristis (toortõlge oleks „nagu herneid põies, aga see sihtkeelde ei sobi). Inglisekeelne väljend on ka lähtekeeles äärmiselt harvaesinev, seega on otsetõlge õigustatud.

all went merry as a funeral bell – kõik läks lustiliselt nagu matustel

I never can make head or tail of those – ma ei saa kunagi aru, kus neil saba, kus sarved rise to the occasion – olukorra kõrgusel püsima

Üldjuhul on esimese kategooria tõlke näited õigustatud ning neid on eesti keelde ilma tonaalsust ja registrit muutmata väga keeruline teisiti tõlkida.

2) Tõlge, mille puhul kaob suures ulatuses stiilivärving ning piltlikkus – võib öelda, et osaliselt läheb kaduma algautori iseloom. Säilib väljendi sisu, kuid kaduma läheb vorm.

to give yourself airs – ennast näitama. Idioom viitab pigem sellele, et inimene peab end teistest paremaks ning demonsteerib üleolevat käitumist. Parema tõlge oleks võinud ehk olla „ennast üles upitama“ või „nina püsti ajama“.

I did not chime in with this idea at all – see mõte ei meeldinud mulle mitte põrmugi. Tõlge on veidi liiga äärmusesse kalduv, lähtekeelne väljend ei anna edasi niivõrd suurt vastumeelt. Sobilikum oleks olnud *see mõte oli mulle vastukarva* või isegi *mul ei olnud sellest mõttest ei sooja ega külma*.

lose heart - polnud pealehakkamist. Parema oleks olnud näiteks *verest välja lööma*, nii säiliks ka kõnekäänd.

fish something out of the bag – midagi kotist välja tuhnima. Väga lihtne oleks olnud idioomi tõlkida, säilitades selle väljendi mängulisus, kasutades kõnekäändu *midagi kotist välja õngitsema*.

3) Lähtekeele väljendi asendamine samaväärsega sihtkeeles, mis on tõlkekeelele omane ning tähenduselt üheti mõistetav. See variant on soovitatav, sest tagab kõige loomulikuma tulemuse, säilitades originaali stiilivärvingu. Lähtekeele väljendeid ei olegi võimalik sõnsõnalt tõlkida, sest Jerome Klapke Jerome'i poolt kasutatud keel on tänapäeva inglise keelega võrreldes vananenud, mitmed idioomid on igapäeva

keelekasutuses 21. sajandil võõrad ning seetõttu ka tõlgitamatud. Viited Jove'ile ja Caesarile on meie kultuuriruumis võõrastust tekitavad.

strike wooden – kivistuma

wet to the skin – läbimärg

what the eye does not see, the stomach does not get upset over - kui oma silm ei ole kuningas, siis kannatab kõht kõik välja.

for worlds – mitte mingi hinna eest

no tongue can tell – keel tõrgub kirjeldamast

long foretold, long past; short notice, soon past – mida kaua ootad, seda kaua naudid, mis ruttu käes, see ruttu möödas

I didn't care a hang – polnud sooja ega külma

old riverhands – vanad jõehundid

to toss for – liisku tõmbama

will be the death of me – mind ükskord hauda viib

call to the bar – kohtunikuks saama

by Jove – taevake, jeerum. Jupiter on Rooma jumal, kelle ingliskeelne nimi on Jove. Antud väljend oli 19. sajandi Inglismaal väga populaarne.

but great Caesar! – Suur Jumal

dunder-headed idiots – puupäised idioodid

stand your ground – pead mitte kaotama

as good as gold – nagu kukupaid

to the T – nagu rusikas silmaauku

what on earth – mida, pagana päralt

I would have given worlds for it then – oleksin selle eest kõik tähed taevast alla toonud

4) Võib esineda olukordi, kus lähtekeele väljend on sihtkeeles muutunud piltlikumaks kui ta algtähenduses seda oli. Selline situatsioon on harvaesinev ning teksti sisu märkimisväärselt niisuguse tõlke läbi ei muutu.

to ruin – aia taha minema, parem oleks olnud lihtsalt *rikkuma*

get-the-boat-along order – tasa-sõuad-kaugele-jõuad sõudmisoskus

3. 5 Mõõtühikud

Käesolevas alapeatükis on kasutatud mõõtühikute teisendusi sisaldavat veebilehekülge UK Traditional Units (2014).

Tihti on eestikeelsetes raamatutes näha tõlkija omavolitsemist mõõtühikutega, et saavutada ühtsust väljaanderiigis kehtiva süsteemiga. Kuna alates 1824. aastast (kuni 20. sajandi keskpaigani) olid Inglismaal ainukasutuses inglise mõõtühikud (ingl. imperial units), on Eesti kümnendsüsteemiga erisusi väga palju. Antud teoses on tõlkija üldjuhul olnud originaalile truu ning mõõtühikud teisendamata jätnud. Siiski on võimalik välja tuua erandeid, kus on üritatud mõõtühikut Eesti lugejale mõistetavamaks muuta.

Fraasi *more than a pint of water* eestikeelne vaste on lihtsalt *sahmakas vett*. Kuna üks pint on 0,569 liitrit, oleks ka *üle poole liitri vett* sobilik olnud. Gallonisuuruse veepurgi (*a gallon jar*) on tõlkija muutnud *viieliitriseks*, mis ei ole küll täielikult korrektne (üks gallon = 4,547 liitrit), kuid kontekstis, kus on oluline üldmulje, mõistetav ning isegi tervitatav. Kui pindi ning galloni, mis on ka Eesti lugeja jaoks tõenäoliselt tuttavad ühikud, on tõlkija teosest kaotanud, on säilinud buššel (umbes 36 liitrit), mis on märksa vähem esinev suurus (*a bushel of peas – buššeli herneid*). Seega on ka mõõtühikute osas näha teatavat järjepidamatust.

Huvitavalt on tõlgitud *half a peck of beans*, mis on saanud eestikeelseks vasteks *pool külimittu herneid*. Lähtekeeles mainitud mahuühiku suurus on ligikaudselt üheksa liitrit, samas kui külimit on rahvapärane viljamõõt, mille suurus on umbes 15 liitrit. Seega on hoolimata sarnasest stiilivarjundist mõistete vahel tõlkenihe, sest lähtekeele terminid ei saa kõikides olukordades sihtkeele omaga asendada.

Võimaluse korral on tõlkija üritanud mõõtühikuid tekstist eemaldada või neid vähem kasutada kui originaalis. Näiteks *2 ft 6 in* on muudetud *kaheks ja pooleks jalaks* (üks jalg on 12 tolli), selline tendents esineb ka rahaühikute puhul (*he just wanted a shilling – ta tahtis lihtsalt raha*).

3. 6 Grammatika

Inglise ja eesti keele grammatikas on erineva päritolu ning kujunemiskiirkonna (eesti keel on soome-ugri keelkonna läänemeresoome keel, inglise keel aga indoeuroopa keelkonna germaani keel (Erelt *et al* 2007)) tulemusena äärmiselt palju erinevusi. Järgnev alapeatükk üritab lühidalt kõige enam esinevaid probleeme analüüsida.

3. 6. 1 Öeldise puudumine ning -ing vorm

Eesti keeles on öeldis ehk verbi pöördeline vorm lauselisuse tunnuseks (Kerge 2000: 48). Inglise keeles on olemas lauseid, kus öeldist ei ole. Isegi juba eelpool mainitud raamatu peatüki alguses asuvates tegevusloeteludes on tõlkija üritanud inglispärase öeldiseta vormi tekstist välja juurida. Mõned näited: *yearnings for the unattainable – unistame võimatust* (antud juhul tähistab *yearnings* nimisõnalist vormi, mis tõlkes muutub verbiks – esineb alapeatükis 2.4 käsitletud klassinihe), *love of work – armastan tööd teha*.

Esimesest toodud näitest selgub, et lausestuse muutumist võib esineda inglise -ing vormi puhul. Lähtekeeles tähistab see tegusõna käändelist vormi, kesksõna või kestva aega ning selle sihtkeelde ülekandmiseks on mitmeid viise.

1) -ing vorm tõlgitakse, kasutades side-, ase- või (lause keskel paiknevaid) küsisõnu.

preventing our return – nii et me ei saa tagasi tulla

with the sunlight flashing – siis kui päike piilub

sailing across some mystic lake – kes purjetavad üle salapärase järve

2) -ing vorm tõlgitakse tavalise, isikulise tegusõna pöördelise vormiga

trying to wash its ghostly hands clean – püüab oma viirastuslikke käsi puhtaks pesta

owing to the river having overflowed – kuna jõgi ajas üle kallaste

never having anybody – tal polnud kedagi

commencing singing – hakkab samal ajal laulma

walking softly, and keeping the shady side – astusime hääletult ja hoidusime trepi pimedamasse ossa

3) *-ing* vorm tõlgitakse, kasutades lauselühendeid. Tegelikult on ajamääruslik des-lauselühend, mis väljendab mingi teise tegevusega samaaegselt toimuvat tegevust, tähenduselt inglise vastele kõige lähemal. Lauselühendi liigne tarvitamine ei ole aga eesti keelele kohane ning seega mitte eriti soovitatav. Selleks et väljendada minevikus toimunud tegevust, kasutatakse nud-lauselühendit.

Determining – otsustanud

Looking out for a a place to haul up in – randumiskohta otsides

4) *-ing* vorm tõlgitakse, kasutades verbita lauselühendit. Teoses esineb selline tõlkimisviis ainult loetelu vormis, kus tegelaste välimus on olulisem kui tegevus. Sisuliselt tõlgitakse, kasutades nullekvivalenti (*nil*).

Montmorency, carrying a stick – Montmorency, kepp hambus

George, carrying coats and rugs, and smoking a short pipe – George, mantlite ja tekkidega, piibutobi hambus

3. 6. 2 Inglise passiiv ning aluse puudumine

Inglise keeles kasutatakse passiivi (*passive voice*, fookus on tegevusel, mitte tegijal) enam kui üheski teises indoeuroopa keeles. Inglise passiivikonstruktsioonide eestindamisel tekib mitmesuguseid raskusi, sest eesti keeles puudub inglise passiivile täpselt vastav grammatiline kategooria. (Randma 1974: 3-4)

Tõlkija eelistab teoses enamasti isikulise tegumoe kasutamist, kaotades sellega osaliselt originaali tähendusvarjundi. Näiteks fraas *everything was got ready to recieve her* on tõlgitud *seadsime end valmis tema vastuvõtuks*. Antud kontekstis on võrdlemisi selge, et passiiv peab tähistama mitmuse esimest pööret ning seetõttu on asendus võimalik.

Väljajätelistes lausefragmentides *plans [are] discussed* ja *compromise [is] decided* (*present simple passive*) on tõlkija rakendanud mõlemat eelmainitud tõlkeprintsipi ning eestikeelsed vasted on *plaane arutatakse* (umbisikulise tegumoe olevik) ja *saavutame kompromissi* (isikulise tegumoe mitmuse esimene pööre).

Inglise keelele on omane lausevorm, kus ei mainita otseselt tegijat ning lausemoodustuses kasutatakse *one*-tarindit. See tõlgitakse eesti keelde lausena, kus alus puudub ning tegusõna on da-infinitiivis (näiteks: *one does not linger in the neighbourhood of Reading* vaste on *kõige õigem on siit ruttu läbi minna*) või isikulise

tegumoe mitmuse esimest pööret kasutades (näiteks: *how good one feels when one is full* – *kui head me oleme, kui meil kõht on täis*).

Juhtudel, kus ingliskeelses lauses on aluseks *people*, on tõlkija alati eelistanud umbisikulist tegumoodi, sest kindla väite üldkehtivuse tõestamiseks *inimesi* alusena eestikeelses tekstis ei kasutata. Järgnevad näited illustreerivad eelpool mainitud: *People on the ships always wetted the sails before they put them up* vaste on *Laeva peal tehakse purjed alati märjaks, enne kui need üles tõmmatakse*; *People say it is so quaint* on tõlkes *Minu sõitmisstiili peetakse väga omapäraseks*. Antud juhul on *people* näol tegu nullekvivalendiga.

3. 6. 3 Ajavormid

Eesti keele kindlas kõneviisis on kasutusel neli ajavormi: olevik, lihtminevik, täisminevik ja enneminevik, samas kui inglise keeles on igapäevakasutuses 12 ajavormi (*tenses*).

Eesti keeles puudub grammatiline tulevik, mida inglise keeles väljendab *will*-tarind. Seetõttu on *willi* sisaldavad lausekonstruktsioonid tõlgitud erinevalt, üldiselt läbi olevikuvormi. Nii juhtub näiteks järgnevas lauses: *But I will tell you what is not the matter with me*, mille eesti vaste on *Ütlen parem, mis mul viga ei ole*. Kontekstist olenevalt on mõnedes lausetes võimalik moodustada tulevikule viitav vorm, kasutades sõna *saab*: *Harris will be just that sort of man when he grows up* – *Harrisest saab just seda sorti mees*.

Sõna *would* kasutatakse enamasti tingimuslause loomiseks, samuti on see minevikuvorm eelmainitud modaalverbist *will*. Lisaks sellele võib *would* viidata minevikus juhtunud korduvale tegevusele.

Juhtudel kui *would* viitab tingimuslikkusele, on tõlkija tihti otsustanud kindla kõneviisi kasuks, näiteks järgmisel juhul: *I would take the lines, and Harris and George would sit down beside me, all of us with our backs to the launch, and the boat would drift out quietly into midstream.* – *Mina asun tüürile ja Harris ja George istuvad mu kõrvale, nii et me kõik oleme seljaga kaatri poole, ja paat triivib aeglaselt keset jõge*.

Inglise keeles on omapärane ajavorm *future in the past* („tulevik minevikus“), mille väljendamiseks kasutatakse samuti *would*'i. Kuna eesti keeles puudub aegade ühildumise nõue, on tõlkija otsustanud lihtmineviku kasuks: *I told them I would owe them*

the money, and they should have it at the end of the month – Teatasin, et jään selle raha neile võlgu ja maksan kuu lõpul ära.

Kuigi eesti keeles on olemas ennemineviku ajavorm, ei ole selle kasutamine niivõrd levinud, kui on *past perfect* inglise keeles. Järgnevalt mõned näited: *we had finished breakfast – lõpetasime hommikusöögi; we had just commenced the third course – asusime just kolmanda toidu kallale; she had wandered about the woods by the river's brink all day – kogu päeva hulkus ta mööda jõekaldaid ja metsi.*

3. 6. 4 Sõnade järjekord, artiklid, sõnasuugu, kirjavahemärgid

Eesti keeles on sõnajärg suhteliselt vaba (kuigi enamikul juhtudel järgitakse alus-öeldis-sihitis ehk SVO skeemi) ning seetõttu on inglise lause tõlkel mitmeid erinevaid variante. (Erelt 2003: 76) Lauseliikmete järjekorra täpne kopeerimine on õigustatud olukorras, kus see tagab maksimaalse täpsuse ning tähenduse selguse.

Tõlkimisel esinevad erisused otsekõne saatelause puhul, kui see asub otsekõne järel. Inglise keeles on ainuõige variant asesõna asumine verbi ees, nt *he asked*, samas kui eestikeelsena on saatelause (otsekõne järel) *ta küsis* grammatiliselt ebakorrektn. Selle tõttu tekib struktuurinihe.

Vanematele ingliskeelsetele tekstidele on omane *it was* konstruktsiooni kasutamine lause lõpus. Seda eesti keelde sama sõnajärge kasutades tõlkida ei saa (*We made a list of the things to be taken, and a pretty lengthy one it was – Tegime kaasavõetavate asjade nimekirja valmis ja see sai päris pikk; Very melancholy work it was – See oli väga nukker tegevus*).

Inglise keeles on olemas nii umbmäärased (*a, an*) artiklid kui ka määrav artikkel *the*. Kuna eesti keeles artikleid ei ole, moodustub nende arvelt hulgaliselt nullekvivalente – artiklit ei saa tõlkida.

Inglise keeles on isikulistel asesõnadel sugu (*he, she, it*), mis eesti keeles puuduvad (eesti vaste *tema/ta*). Selle erisuse tõttu on tõlkijal tulnud teha arvukaid lisandusi, et vältida teksti kahemõtteliseks muutumist. Näiteks: *She heeled over till half her sail was under water – Paat kaldus küljeli, nii et pool purje läks vee alla; He's gone right out into the middle. – Paat on päris jõe keskel. Mõlemal puhul võib tekkida kahtlus, et tegu on naise/mehega, kes vastavalt vee alla või jõe keskele läks.*

Tõlkekriitikud on tihti märganud sihtkeele ortograafiareeglite alistumist lähtekeele omadele, mida võiks justkui pidada originaali lummuses olemiseks. (Liivaku *et al* 1975: 65)

Üks niisugune näide oleks järgmine: *We smiled at one another, and Harris got the spoon ready – Naeratasime üksteisele, ja Harris võttis lusika kätte.*

Antud lauses on lähtekeelest lisaks sisule ülevõetud koma. Tegu on rindlausega ning rinnastav sidesõna *ja* koma ei nõua.

3. 7 Rahvapärane keel, hüüatused ning onomatopöa

Kuna teos on esmakordselt välja antud juba aastal 1889, siis esineb palju modernse inglise keele jaoks kummalist sõnakasutust. Lisaks sellele on raamat mina-vormis kirjutatud ning kasutatakse dialoogi. Eelmainitud põhjuste tõttu tuleb ette palju kõnekeelsust ning slängi. Tõlkija on üldjuhul otsustanud ingliskeelse žargoo tõlkida neutraalsete Eesti vastetega, mis antud juhul ei ole täielikult õigustatud, sest originaalkeeles teost mitte lugenud olles ei ole võimalik stiilivärvingu põhjal taustinformatsiooni saada. Ilmnenu on üksusenihe, mille puhul on sõna liikunud stiiliteljel.

Järgnevalt on toodud igapäevakeele näited, kus kasutatakse apostroofi mingi hääliku väljajäämise märkimiseks (*o' - of*), valesid verbivorme (*you was – you were*) ning slängi (*ye – you, wur - was*) koos nende eestikeelsete vastetega.

Hi! Ground floor o'42's a'moving. – Hei! Neljakümne teise alumine korrus kolib.

If You was a-going cross the atlantic in a small boat. – Kui sa väikese paadiga üle Atlandi hakkaksid minema.

All right, sur, I'm a-coming, I'm a-coming. It's all right, sur; don't you be in a hurry. – Kohe, söör, juba ma tulen. Olen kohe platsis, olge päris rahulik.

Ah! would ye! I'll teach ye to cheek a hard-working, respectable dog; ye miserable, long-nosed, dirty-looking scoundrel, ye. Come on! – Ah nii! Ma sulle näitan, kuidas töökat ja lugupeetud koera solvata, sa vilets, pikaninaline, räpane lurjus! Tule välja!

It wur sixteen years ago, come third o' next month, that I landed him. – Tuleva kuu kolmandal saab kuusteist aastat, kui ma ta püüdsin.

Hoolimata sellest, et kõnekeele tõlkimine on keeruline, on Tiit Hennoste sõnul võimalik kasutada eesti keele „universaalset keelejoonte komplekti, mille rolliks on märkida madalat stiili ning iseloomustada inimest kui sotsiaalselt ja hariduselt madalamat isikut“: „Nendeks joonteks on näiteks a-mitmus ja a-lõpulised mäarsõnad (püksa, eila), si-osastav (metsasi), h puudumine sõna alguses (obune), mõnede pikkade vokaalide asendumine diftongidega (nüid), u võõrsõnade järgsilpides (autu), nd-partitsiip (teind).“ (Liivaku *et al* 1975: 86) Tõlkija oleks võinud toodud keelejooni madala stiili väljendamiseks kasutada.

Kõnekeeles esineb ohtralt hüüatusi ning helide jäljendust, mis on tõlkes muutnud vormi, kuid lähtetekstis väljenduv sisu on säilinud. *Ah!* on muutunud Eesti-päraseks *ehhee!*-ks ja *oh*-ist saanud *oi*.

Laulusalmis on samuti toimunud teatavad muudatused: *And he diddle-diddle-diddle-diddle-diddle-dee'd, till now he is ruler of the queen's navee – Ja tiida-taada-da-da-tiida-taada-da-da nüüd ma sõidan kuninga laevadega.* Sisule on siin eelistatud vormi – riimiskeemi järgimiseks on *kuninganna* muudetud *kuningaks*.

Pooh-poohed on tõlkes saanud lihtsalt *naermiseks*, kuigi lähem vaste oleks olnud tegusõna, mis sisaldaks endas mingis ulatuses naermisel kõlava heli imitatsiooni (nt *kõhistama*).

3. 8 Sõnamängulisus ning viited Shakespeare'ile

Sõnamängulised katked on suurel osal juhtudest lihtsalt tõlkimatud, sest need on tihti seotud sõnade etümoloogia, paronüümia, sünonüümia ja homonüümiaga, mis ühest keelest teise tõlkes üle ei kandu.

Selline on näiteks järgmine olukord: *Do you prefer the inside or the outside, J. I said I generally preferred to sleep inside a bed. Harris said it was old. – Kas sa magad seina pool või ääre pool. Vastasin, et üldiselt magan ma keskel. Harris leidis, et ma pole eriti vaimukas.*

Vahel on Jerome K. Jerome kasutanud tekstis väljendeid, mis ei ole ingliskeelsed. Need on tõlkija kaotanud. /---/and bright-cloaked gallants swaggered down the waterstepts to cry „What Ferry, ho! Gadzooks, gramercy“– /---/värvikalt rietatud härrased laskusid uhkeldades mööda treppe vee äärde, hüüdes paadimeest ja kirudes läbisegi inglise ja prantsuse keeles. *Gadzooks* on üllatust väljendav hüüatus (kujunenud sõnapaarist *God's hooks*, mis tähistasid *riste*) (Gadzooks 2014) ja *gramercy* tähendab *suur tänu* (vanast prantsuse keelest *grant + merci*). (Gramercy 2014)

Mitmeid kitsaskohti on tõlkes põhjustanud polüseemia ja sellest tulenenud sünonüümia lähtekeeles. See väljendub näiteks järgmises katkes: *Harris, in moving about, trod on George's corn. Steady old man, 'ware wheat. – Harris astus paadis ringi liikudes kogemata George'i konnasilmale. Tasem, kulla mees, vaata ette. Corn on üheaegselt konnasilm, aga ka mais. 'ware wheat on lühenenud vorm fraasist be aware of the wheat ning wheat tähendab vilja – mängitakse sõna corn mitmetähenduslikkusel ning sünonüümial sõnaga wheat.*

We found him in the morning, with two feet bare leg sticking out at the end – Hommikul ulatus üle voodiserva pool meetrit Harrise paljast jalga. Inglise keeles on *feet* ja *leg* sünonüümsed, kuid mitte homograafid, seetõttu saab neid sõnamänguliselt kasutada. Eesti keeles on mõõtühiku ja kehaosa jaoks ainult üks sõna – *jalg*.

Väljend *a fishy story* on tõlgitud *kalamehejutuks*. Selleks et mõista antud fraasi, oleks vaja teada konteksti: nimelt kuulavad teose tegelased vanu kalamehi kelkimas oma saavutustega, mis on ilmselgelt kokku luisatud. *Fishy* tähendab üheaegselt kalaga seotut, aga ka kahtlast, seega muutub tõlkimine taaskord võimatuks.

Veel üks näide lingvistilisest tõlgitamatuses: *Harris said, however that the river would suit him to the T. I don't know what a T is (except a sixpenny one, which includes bread and butter and cake ad lib and is cheap at the price, if you haven't had any dinner). It seems to suit everybody, however, which is greatly to its credit. – Harris lisas siiski, et jõgi sobib talle nagu rusikas silmaauku. Alati, kui kuulen nii räägitavat, tuleb mulle poks või tänavakaklus meelde. Aga kuna inimesed niimoodi räägivad, küllap see siis antud juhulgi kohane oli.*

Antud alapeatükis käsitletakse ka Jerome'i viiteid Shakespeare'ile, sest tõlkija seisukohast võib neid pidada sõnamänguga sarnaseks – kuigi lähte- ja sihtteksti sisu on kooskõlas, oleks ehk parem olnud teistsugune tõlge.

„Hamleti“ esimese vaatuse neljandast stseenist pärit: *Angels and ministers defend us* on tõlkija poolt eestindatud järgnevalt: *Kaitsku mind taevased inglid*. Georg Meri tõlkes kõlanuks see *Inglid ja pühad mehed kaitsku meid*. (Shakespeare 2005: 39)

Lisaks eelmainitule kasutab Jerome veel üht Shakespeare'i tsitaati (seekord isegi ilmsemalt, sest otsekõnele eelneb saatelause, mis viitab fraasi laenatusele): *for as the poet says, „Who shall escape calumny?“ – Nagu ütleb poeet: „Kes pääseb laimust?“* Georg Meri on tõlkinud järgnevalt: *Laimust ei pääse sa ikkagi!* (*Ibid.*: 100)

Väljatoodud kohad ei ole kindlasti mitte tõlkevead, kuid algallika äratundmisel oleks olnud sobilik kasutada Meri tõlget, sest ka Klapka Jerome'i originaaltekst kopeerib neis kohtades Shakespeare'i sõna-sõnalt.

3. 9 Piirkonna ja ajaperioodi eripärad

Kuna teos on kirjutatud 90 aastat enne esimese eestikeelse tõlke ilmumist ning inglise kultuuriruum on eesti omast suhteliselt erinev, esineb raamatus juhtusid, kus algteksti sajaprotsendiline jälgimine on võimatu – siis jääks sisu Eesti lugejale arusaamatuks või kaotaks sootuks mõtte. Nimelt puudub sihtkultuuris situatsiooniline tunnusjoon, mis on iseloomulik lähtekeele tekstile ning see põhjustab mittetõlgitavuse.

Järgnevalt on seletustega välja toodud mõned niisugused olukorrad.

to be in the Volunteers – vabatahtlikuna sõjaväes teenima

Referee – „Spordileht“ (kehtivate ortograafiareeglite järgi ei tohiks ajalehtede ja ajakirjade puhul jutumärke kasutada. *Referee* on otsetõlkes võistluse kohtunik, kuid antud kontekstis on tegu 1877. aastal Inglismaal ilmunud sporditeemalise nädalalehega (*The Referee* 2008)).

the Conservancy – Jõelaevanduse Peavalitsus (kuigi Ameerika inglise keeles tähendab *conservancy* kaitseala, on Briti inglise keeles mõistel teistsugune tähendus, see on ühendus, mis tegeleb kalastuse ning laevaliikluse ülevaatusega).

we began to understand the sufferings of the Babes in the Wood – hakkasin mõistma, mida pidid kannatama lapsukesed, kui nad metsas ära eksisid. „Babes in the Wood“ on iiri muinasjutt, milles kaks last hüljatakse metsas ning nad surevad. (Yanucchi 2014)

'Arry and Lord Fitznoodle have been left behind at Henley – Henley koknid ja upsakad lordid on seljataha jäänud. 'Arry on Cockney (eesti keeles toortõlge kokni) ehk Londoni lihtrahva släng ning tähistab lihtsameelset noormeest. Üks võimalik tõlge oleks ka *lihtrahvas ja aadlid.* (ÕS 2013, sub kokni)

another good way we discovered of irritating the aristocratic type of steam-launch, was to mistake them for a beanfeast, and ask them if they were Messrs. Cubit's lot or the Bermondsey Good Templars – avastasime veel ühe hea mooduse, kuidas neid aurukaatrite aristokraate ärritada. Tegime näo, et nad on lõbusõidul viibiv töömeeste seltskond, küsisime, millisesse karskusseltsi nad kuuluvad. Messrs viitab Monsieur (Mr) mitmusele, Bermondsey on Londoni linnaosa, beanfest tähistas vanasti pidu, mille tööandja korraldab töölistele.

before Henley week – sõudevõistluste eelne nädal. Henley Royal Regatta on 1839. aastast alates peetav sõudmisvõistlus. (Henry Royal Regatta 2014)

a few Lowther Arcade sort of animals – kääbuskoerad

Civil Service stores – kaubamaja. Civil Service viitab avalikule sektorile.

bottle of Bass - pudeli õlut. Bass oli 19. sajandi lõpuks suurim õlletootja ning seetõttu ei ole autor tõenäoliselt pidanud vajalikuks mõistet pikemalt seletada. (Bass Brewers 2007)

the Saturday before the August Bank Holiday – augustikuu pangapäeva-eelne laupäev. Bank holiday tähendab tegelikult lihtsalt riigipüha ehk püha, mil pangad on suletud (Bank Holidays 2014)

the North-Western Railway – raudtee. Tegelikult ei olnud tegu mitte raudteega, vaid Suurbritannias 1846–1922 tegutsenud raudteekompaniiga (London and North Western Railway 2014)

the Channel – La Manche

City – City. Eeldatavasti on teoses kirjeldatava City puhul tegu Londoniga. On äärmiselt kummaline, et tõlkija seda eestindanud ei ole.

Gladstone – nahkkott. Tegu on väikese kohvriga, mis on saanud nime William Ewart Gladstone'i järgi, kes oli neli ametiaega Suurbritannia peaminister (Gladstone 2014).

*Russian leather – juhtnahk. Definiitsioon ütleb, et see on pargitud lehmanahk, eestikeelse mõiste etümoloogia on tõenäoliselt seotud saksa *juchteniga*, mis tähistab sama eset.*

3. 10 Sõna võimalikud ekvivalendid

Alapeatükis 2.4 väideti, et ühel sõnal võib olla mitu ekvivalenti, mis erinevates olukordades on lähtekeele mõistega võrdväärse sisuga. Tõlke analüüsi viimases alapeatükis käsitletaksegi selle teooria illustreerimiseks kahe sõna – *sail* ja *lunch* – kõiki võimalike ekvivalente. Mõlemad sõnad võivad inglise keeles olla nii tegu- kui nimisõnavormis.

Sõna *sail* esineb raamatus 26 korral. Nendest 19 korral on vaste sihtkeeles nimisõna, kusjuures *purjeks* on tõlgitud *sail* 18 korral ning kõigest ühel korral kohtab mõistet kui *sõit*. Neli korda esineb ekvivalent *purjetama* ning ühel korral *paadiga sõitma*. Kahel korral tuleb ette nullekvivalent – sõna *sail* tähenduse on tõlkija omistanud teistele lauseliikmetele ning otsene vaste sihtkeeles puudub.

Sõna *lunch* esineb teoses 14 korral. Kõige enam on kasutatud ekvivalenti *lantš* (viis korda), mis on toortõlge ja tähistab inglaste keskpäevaeinet. Sõna oli eriti populaarne eestikeelse väljaande ilmumise ajal 20. sajandi lõpukümnenditel. Ühel korral on vasteks *eine* ja ühel korral *einestamine*. Tegusõnalisi ekvivalente on viis – *lantši sööma*, *einestama*, *einest* võtma ja *sööma hakkama*. Sarnaselt eelmise vaatluse all olnud sõnaga esineb ka siin nullekvivalent: *We tackled the cold beef for lunch* – *Asusime isuga loomaliha kallale*.

KOKKUVÕTE

Uurimistöös uuriti tõlke olemust, tõlke ekvivalentsi ning käsitleti lühidalt Eesti tõlkeajalugu.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli leida üldkehtiv definitsioon mõistele „ekvivalentsus“ ning analüüsida antud mõiste erinevaid rakendusviise ning sellega seotud tõlketeoreetilisi seisukohti, kasutades Jerome Klapka Jerome'i teost „Kolm meest paadis“. Üldjoones täideti püstitatud eesmärk, kuid töö käigus selgus, et tõlkelisel ekvivalentsil puudub ühene definitsioon ning tegu on subjektiivse mõistega. Enne töö

alustamist püstitatud hüpotees, et ekvivalentsuse saavutamise tingimused sõltuvad tõlgitava teksti iseloomust, pidas paika. Ekvivalentsuse saavutamine sõltub tekstiliigist – maksimaalne võimalik samasus on saavutatav tarbetekste tõlkides ning taidetõlkes üldjuhul saajaprotsendilist ekvivalentsust ei esine, kuna algmaterjal on mitmetasandiline ning sotsiokultuurilistest aspektidest tugevalt mõjutatud.

Ekvivalentsust mõjutabki kõige enam kultuuriruumide erinevus, mis väljendus töö kolmandas peatükis käsitletud „Piirkonna ja ajaperioodi eripärade“ alapeatükis. Grammatilisel tasandil mõjutab ekvivalentsust kõige enam lähte- ja sihtkeele erinev päritolu, mille tõttu on võimalik tuvastada erisusi süntaksis, leksikas ja ortograafias.

Töö käigus selgus, et Eesti tõkelugu on suurelt mõjutatud muutuvast kultuuriruumist, mida on põhjustanud võõrriikide võimu all olemine. Eestis puudub kogumik, mis haaraks kõiki tõkeloolisi valdkondi, sealhulgas ka ekvivalentsusteooriaid. Selles suunas oleks võimalik valdkonda edasi uurida ning uurimus võiks jätkuda, käsitledes tõlget kui kultuurinähtust. Võimaluse korral sooviks autor vaadelda ka Eesti tõlketraditsioonide kujunemist piiblitõlke näitel.

Valitud uurimismetoodika õigustas ennast ning enne uurimistöö alustamist valitud materjalid olid usaldusväärsed ning leidsid töös laialdast kasutust. Enne uurimistöö koostamist oleks tulnud arvestada puuduliku eestikeelse materjaliga ekvivalentsusteooriate kohta. Kasutatud allikate rohkus tulenes sellest, et suurem osa tõlketeoreetilist kirjandust on avaldatud lühiartiklitena kogumikes ja ajakirjanduses. Võimaluse korral võiks tulevikuperspektiivina kaaluda suurema osa info omandamist tõlkevaldkonnas tegutsevatest inimestelt (läbi intervjuude, kokkusaamiste), et tagada töö praktiline kasulikkus nii algteksti tõlkijale kui tõlketeksti vastuvõtjale.

EQUIVALENCE IN TRANSLATION ILLUSTRATED BY THE ANALYSIS OF „THREE MEN IN A BOAT“ BY JEROME KLAPKA JEROME

SUMMARY

Translation theory as a field of science has received little attention in Estonia, the key words describing the discipline being „deficiency in history“ and incomplete nomenclature“. The main objective of this particular research work is to give a brief overview of the history of translation in Estonia, focusing on the theoretical term „equivalence“. Throughout this research paper the author tries to find a universal definition for equivalence in translation and analyze „Three Men in a Boat“ by Jerome Klapka Jerome using the many aspects and functions of the term in addition to traditional translation methods.

This study falls into three main chapters. The first chapter covers the basics of translation and aims to capture the essence of translation as an abstract term. The next chapter focuses on equivalence in translation and the third utilizes the theoretical knowledge of the previous chapters to analyze the 1978 translation of „Three Men in a Boat“ into Estonian.

The study mainly tries to answer the question, what is equivalence in translation and what aspects affect its development and usage the most. Based on the posed problem the author puts up the hypothesis that translational equivalence can loosely be interpreted as homogeneity between the source and target language and that equivalence depends heavily on the type of the source text.

In general, the objective of the study was fulfilled but it was also stated that equivalence in translation cannot be defined as it is a subjective term. The hypothesis of equivalence being dependent on the character of the text, was correct. Maximal possible equivalence is obtained when translating non-fiction. Total equivalence never occurs in literary translation as the source material consists of many layers and is strongly influenced by socio-cultural aspects.

The main fact that shapes the form of equivalence used, is the difference between cultural regions, which was showcased in the third chapter of the study (in the

subchapter of Differences of Region and Time Period). On a grammatical level the most significant translational shifts are caused by the different origins of the source and target language, which can be observed in syntax, lexis and orthography.

Future perspectives of the current study include concentrating on translation as a cultural and semantic occurrence. In addition, if possible, the author would like to focus on the development of Estonian translational traditions based on the translation of the Holy Bible.

KASUTATUD ALLIKAD

Bank Holidays. 2014. <http://www.learnenglish.de/culture/bankholidays.html>, (20.10.2014).

Benjamin, W. 2000. *Tõlkija ülesanne*. – Vikerkaar, nr 2–3, lk 97–108

Boushaba, S. 1988. *An analytical study of some problems of literary translation: a study of two Arabic translations of K. Gibran's The Prophet*. Doktoritöö. Manchester: University of Salford.

Dickens, E. 2004. *Kirjanduslik tõlge ja emakeel*.
<http://www.sirp.ee/archive/2004/26.03.04/Kirjand/kirjand1-5.html>, (20.08.2014).

Eek, K. 2012. *Ilukirjanduse tõlkimise õpetamise eesmärgid, õppides ilukirjanduse tõlkijaks*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

EKG = *Eesti keele grammatika*. 1993. Toim Klaus, V. Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 2009. Toim Langemets, M.; Tiits, M.; Valdre, T.; Veskis, L.; Viks, Ü.; Voll, P. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt et al = **Erelt, M.; Erelt, T.; Ross, K.** 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, M. 2003. *Süntaks*. www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_48_pdf/syntaks.pdf, (20.10.2014).

- Gentzler, E.** 1993. *Contemporary Translation Theories*. London: Routledge.
- Gielen, K.** 2012. *Marta Sillaotsa eksolitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika*. – Methis, nr 9/10, lk 104-118.
- Gouadec, D.** 2007. *Translation as a profession*. London: John Benjamin's Publishing.
- H.M.S Pinafore.** 2002. <http://www.theatrehistory.com/british/musical003.html>, (15.06.2016).
- Hatim, B.** 2012. *Teaching and Researching Translation*. London: Pearson Education.
- IES = Inglise-eesti masintõlkesõnastik.** 2004. Koost Hein, I. <http://www.eki.ee/dict/ies/>, (21.10.2014).
- Jaago, T.** 1999. *Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis*.
<http://www.folklore.ee/tagused/nr9/pdf/rhl.pdf>, (07.09.2014).
- Jakobson, R.** 1965. *On the Linguistic Aspects of a Translation*.
http://isg.urv.es/library/papers/jakobson_linguistic.doc, (21.09.2014).
- Jerome, J. K.** 1987. *Three Men in a Boat*. London: Penguin Books.
- Jerome, J. K.** 1994. *Kolm meest paadis*. Tallinn: Ühiselu.
- Kaer, K.** 2005. *Tõlkides Harry Potterit*. <http://epl.delfi.ee/news/kultuur/krista-kaer-tolkides-harry-potterit?id=51018535>, (20.10.2014).
- Kerge, K.** 2000. *Eesti süntaks võõrkeeleõppe praktikule*. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Knox, R.** 1949. *The Trials of a Translator*.
<http://ronaldknoxsociety.com/TRIALS%20OF%20A%20TRANSLATOR.pdf>, (20.10.2014).
- Kross, J.** 2003. *Omaeluloolisus ja algtekst*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Käbin, M.** 2014. *Krista Kaera intervjuu: Toimetaja ei saa tõlkija tööd ära teha ega ära rikkuda*. Üleskirjutis. Tallinn, sügis 2013. Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 70–80.
- Lambert, J.** 1998. *Literary translation: research issues*. – Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Koost Mona Baker. London: Routledge, lk 131.
- Lange et al = Lange, A; Monticelli, D.** 2012. *Kuidas kirjutatakse tõlkelugu?* Methis, nr 9/10, lk 5–24.

- Lange, A.** 2008. *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.
- Lange, A.** 2009. *Otse predestineerit*. Tuna, nr 3, lk 151–156.
- Leonardi, V.** 2000. *Equivalence in Translation: Between Myth and Reality*.
<http://translationjournal.net/journal/14equiv.htm>, (21.09.2014).
- Liivaku et al = Liivaku, U.; Meriste, H.** 1975. *Kuidas seda tõlkida. Järeltormatusest eestinduseni*. Tallinn: Valgus.
- Louis, A. M.** 2000. *Borgese tõlkekäsitlus*. Vikerkaar, nr 2-3, lk 125–136.
- Luther, M.** 2000. *Kiri tõkimisest ja pühakute eestpalvest*. Vikerkaar, nr 2–3, lk 83-97.
- Malmkær, K.** 2005. *Linguistics and the Language of Translation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Marta Sillaots.** 2014. http://tolkelugu.wikispaces.com/file/view/Marta_Sillaots.xls,
 (24.10.2014).
- McLeod, J.** 2011. *Nap*. <http://www.pagat.com/trumps/nap.html>, (24.10.2014).
- Meditisiinisõnastik.** 2004. Koost Bogovski, P.; Kull, R.; Ootsing, S.; Trapido, L. Tallinn: Medicina.
- Meschonnic, H.** 2000. *Tõlkimise poeetika ajalooline ülevaade*. Vikerkaar, nr 2–3, lk 108–125.
- Mits, K.** 2012. *Pilk ingliskeelse kirjanduse tõlgetele 18. sajandi lõpust 20. sajandi algusveerandini*. Methis, nr 9/10, lk 70-88.
- Möldre, A.** 2012. *Ilukirjanduse tõlked 20. sajandi esimese poole eesti ja Soome raamatutoodangus 1900-1940*. Methis, nr 9/10, lk 88-104.
- Neubert et al = Neubert, A; Shreve G. M.** 2000. *Translation as Text*. Kent: Kent State University Press.
- Nida et al = Nida, E.; Taber, C.** 2003. *The Theory and Practice of Translation*. Boston: Brill Academic Publishers.
- Nida, E.** 1964. *Toward a Science of Translating*. E. J. Brill.
- Nida, E.** 1975. *Language Structure and Translation*. Stanford: Stanford University Press.

Nigger minstrel. 2014. <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/nigger-minstrel>, (24.10.2014).

Nord, C. 2006. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis, Second Edition*. Amsterdam: Rodopi.

Otsuste ekvivalentsus. 2016. <http://filosoofia.indrekmeos.xyz/loogika5.html>, (15.06.2016).

Pakk, T. 2014. *Tõlkimine kui tihe kirjeldus*. Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 44–53.

Pihlak et al = Pihlak, A; Krikk, L. 2000. *Ingliskeelsete tekstide tõlkimine = Interpreter of hard English grammar cases*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

Päll, J. 2012. *Eesti antiigitõlke traditsioonid*. Methis, nr 9/10, lk 38–54.

Päll, P. 1999. *Maailma kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pääsuke, P. 2014. *Variante vaadedeldes ehk kas üks tõlge saab olla ainuõige*. Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 23–44.

Püha Georg (Jüri). 2016.

http://kristlus.varstukk.edu.ee/kristlikkultuur/puehakud/meespFChakud/pFCha_georg_iF Cri.php, (16.06.2016).

Randma, L. 1974. *Inglise passiivikonstruktsioonide eestindamine*. Tallinn: Valgus.

Ross, K. 2012. *Heinrich Stahli ja Johannes Gutsلاffi Uue Testamendi tõlke kõrvutus*. Methis, nr 9/10, lk 24-38.

Rähesoo, J. 2014. *Tõlkimise probleemsus*. Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 6–9.

Saluäär, A. 2014. *Teekond tõlkija käekõrval: Elvi Lumet*. Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 53–63.

Savory, T. H. 1957. *The Art of Translation*. London: Jonathan Cape.

Shakespeare, W. 2005. *Hamlet*. Tallinn: Avita.

Soovik et al = Soovik, E. K.; Vaher, K. *Kolm Eesti Robinsoni: Daniel Defoe romaan eesti tõlkes*. Methis, nr 9/10, lk 118–13.

Steiner, G. 2008. *Valik esseid*. Tallinn: Vaba Maa.

Story: Whitebait and whitebaiting. 2013. <http://www.teara.govt.nz/en/whitebait-and-whitebaiting/page-1>, (15.06.2016).

Sütiste, E. 2012. *Tõlkelugu ja kultuurimälu*. Methis, nr 9/10, lk 152–165.

Teich, E. 2001. *Towards a model for the description of cross-linguistic divergence and commonality in translation*. Exploring Translation and Multilingual Text. Koost Erich Steiner, Colin Yallop. Haag: De Gruyter Mouton, lk 212.

Torop, P. 2011. *Tõlge ja kultuur*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Tymoczko, M. 2012. *Tõlkimine ja poliitiline angažeeritus. Aktivism, sotsiaalne muutus ja tõlkimise roll geopoliitilistes nihetes*. Methis, nr 9/10, lk 165–190.

Tymoczko, M. 2014. *How Distinct are Formal and Dynamic Equivalence? The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Koost Theo Hermans. London: Routledge Revivals, lk 150–152.

UK Traditional Units. 2014. http://www.onlineconversion.com/article_UK_units.htm, (24.10.2014).

Vassenin, M. 2014. *Mitmekordne luule. Ülevaade tõlkeluulesarjast „Ninniku raamatukogu“* Tõlkija hääl. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate seksiooni aastaraamat. Koost Jan Kaus, lk 63–70.

ÕS = Õigekeelsussõnaraamat. 1976. Toim Kull, R.; Raiet, E. Tallinn: Valgus.

ÕS = Õigekeelsussõnaraamat. 2013. Koost Erelt, T.; Leemets, T.; Mäearu, S.; Raadik, M. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Yanucchi, L. 2014. *The Babes in the Wood (English Ballad)*. <http://www.mamalisa.com/?t=es&p=1129&c=116>, (20.10.2014).

LISAD

Uurimistöö lisades esitab autor tõlkija Sash Uusjärve ja tõlketeoreetik Anne Langega läbi viidud intervjuud. Lisade eesmärk on illustreerida tõlketeadusega igapäevaselt tegelevate inimeste arvamuste läbi uurimistöös käsitletavaid probleeme.

Lisa 1 – Intervjuu Sash Uusjärvega (2. oktoober 2014 kirjavahetusega)

- 1) Millised on kõige enam silmahakkavad tõlkevead raamatutes, mida olete toimetanud või lugenud?

Tõlkevigu on kahjuks tõesti palju ja suure valiku kõige totramatest leiad kindlasti nii mõnestki foorumist või kas või Facebooki tõlkepärilite grupist. Mul ei ole mõtet mingeid konkreetseid näiteid eraldi välja tooma hakata – need kõik on erinevad, kuid samas sarnased.

Ideeliselt võib tõlkevead jagada kaheks – vead, mis tekivad ignorantsusest, ja vead, mis tekivad hooletusest. Sa kas ei tea, mida mingi sõna või väljend kindlas kontekstis tähendab, või sul on suva. Ja tõlkevead ei tähenda vaid sõnatähendusi, eksida võib ka grammatika või lausestusega. Olen nii mõnigi kord kohanud tõlkeid, kus jaatav lause on tõlgitud eitavaks, kuna lauses esineb küll sõna *not*, aga tõlkija pole märganud, et lause ülesehitus käänab selle mõtte vastupidiseks.

Üks vigade tüüp, mis on mulle isiklikult väga vastukarva, on stiilivead. Ma pean silmas vale kõneregistrit. On väga suur vahe, kas omavahel räägivad tegelased keskaegses või tänapäevases maailmas ja sõnad või fraasid, mis sobivad ühte, ei pruugi kindlasti sobida teise.

- 2) Kas tõlge pigem lisab algmaterjalile väärtust, täiendades seda stiilivärvingutega, või kaotab originaali komponente?

See sõltub muidugi nii tõlkest kui tõlkijast. Ei ole võimalik tõlkida nii, et sind ennast teksti ei jääks, aga mida vähem sind seal näha on, seda parem. Ega asjata ei öelda, et kõige

paremad tõlkijad on nähtamatud ja kuuldamatud – kui sa tekstis märkad, et see on tõlgitud, siis reeglina sellepärast, et seal on midagi halvasti. Valesti või kohmakalt tõlgitud. Kui tõlge on hea, ei pane seda tähelegi. Samas on väga isikupäraseid tõlkijaid, kelle stiili võib ka erinevates teostes ära tunda. Hea näide tavalugejale on nt Pratchetti „Ürgsorts“, mille tõlkis Karl-Martin Sinijärv. Kui sa oled kunagi tema tekste lugenud, on kohe aru saada, et ka tõlge on tema tehtud. Sellised tõlkijad kindlasti lisavad tekstile väärtust juurde. Kui lugeda paralleelselt nt Potteri raamatuid, vähemalt esimesi, siis on seal samuti selgelt näha, et eestikeelne tekst on parem kui originaal, see on voolavam ja kannab rohkem tähendusi – kas see on hea või halb, on juba igaühe enda otsustada ja umbes sama vana küsimus, kas enne oli kana või muna.

Paljude tekstide puhul läheb tahes-tahtmata tõlkes ka midagi kaduma. Lausestruktuurid, sõnamängud ja kultuuriviited, mida pole võimalik umber panna, on kõige tavalisemad. Selliste kadude vältimiseks võib kasutada muidugi märkusi lehe allservas, aga seda praktikat kirjastajad kahjuks eriti ei soosi.

- 3) Milline on Teie meelest täiuslik tasakaal tõlkimisel mõtte ja vormi säilitamise vahel?

Täiuslik on muidugi täiuslik. Ja täiust ei ole olemas. On selline ütlus, et tõlkida tuleb nii täht-tähelt originaali sarnaselt kui võimalik ja nii loominguliselt kui vajalik. Mõtte ja vormi küsimus kerkib ilmselt kõige enam üles luule tõlkimisel, kus vorm on sageli väga oluline. Seal on see küsimus äärmiselt keeruline, sest ühes või teise kultuuriruumis ja keeles välja kujunenud vormi ei ole lihtsalt võimalik sageli teise keelde üldse kanda. Väga hea näide on eesti keeles Baudelaire'i tõlked – neid on teinud samadest luuletustest nii Ain Kaalep, Tõnu Õnnepalu, Hasso Krull, August Sang ja veel väga paljud. Mõnest luuletusest on kolm täiesti erinevat tõlget, kus igal juhul on tõlkija püüdnud eelkõige jääda truuks ühele aspektile, olgu see siis värsivorm, võimalikult täpne sõnastus või hoopis tunne, mis luuletust lugedes hinge jääb.

- 4) Kas on olukordi, kus originaalteose kärpimine ning ulatuslikud väljajätted tekstist on õigustatud?

Ei. Autori tekst on tema oma.

- 5) Kas olete tõlkinud ka tarbetekste? Kuidas võrdleksite ilukirjanduse ning tarbetekstide tõlkimist?

Olen ikka. Tarbeteksti eesmärk on eelkõige selles, et anda inimesele sisu edasi võimalikult täpselt ja arusaadavalt. On tarbetekste, mille puhul on väga täpselt sõnastusest kinnipidamine ülioluline (juriidika, majandus, seadusandlus), ja teisi, mille puhul on väljajätted, ümbertõsted ja muutmine lugeja parema arusaamise huvides lausa kohustuslikud (nt erinevad kasutusjuhendid).

Tarbetekstide hulka kuuluvad ka subtiitrid, mille tõlkimisel on jälle täiesti omad kriteeriumid – subtiitri pikkus näiteks. Sellisel juhul ei ole sageli valikut – sa ei saagi tõlkida ekraanil räägitavat nii, nagu seda seal täpselt öeldakse, vaid pead vahel mõtte edasi andma teiste sõnadega ja palju lühemalt.

Tarbetekstide tõlkimine on minu jaoks töö, mis täidab rahakotti, aga ei anna hingele midagi. Tarbetekstiga ei teki suhet, nagu see tekib iga ilukirjandusliku tekstiga – ükski tõlkija ei võta naljalt töösse raamatut, mis talle ei meeldi. Hea raamatu tõlkimine on nauding.

6) Kas usute, et tõlkes on täielik ekvivalentsus saavutatav?

Ei. Ja milleks seda vaja on? See on ka üks põhjus, miks ma usun, et (ilukirjandusliku) masintõlke sünnini läheb veel kaua aega. Tõlkida saab sõnu, jäljendada saab grammatikat, aga mõtet sõnade ja grammatika taga adub vaid inimene.

7) Kuidas on muutunud Eestis tõlketraditsioonid läbi kümnendite?

See on terve magistritöö teema. Mina isiklikult ei arva, et traditsioonid on eriti muutunud. Muutunud on olud, muutunud on võimalused... ja muutustes peitub progress.

Lisa 2 - Intervjuu Anne Langega (14. oktoober 2014 kirjavahetusega)

1) Millised on kõige enam silmahakkavad tõlkevead raamatutes, mida olete toimetanud või lugenud?

Kui tõlke lugemisel miski häirib, siis tavaliselt on asi selles, et tõlkija on jätnud välja vahetamata grammatika, s.o kopeerib lähteteksti sõnajärge, aegade kasutust jmt., ning sõnavara asendamisel kasutab ainult kakskeelses sõnaraamatus olevaid vasteid. Hoopis paremad abivahendid tõlkimiseks on aga seletavad sõnaraamatud ja sünonüümisõnastikud, kust vaadata mõiste tähendusvälja ja keelelisi lahendusi erinevates registrites.

- 2) Kas tõlge pigem lisab algmaterjalile väärtust, täiendades seda stiilivärvingutega või kaotab originaali komponente?

Väärtust lisab tõlge algupärandile kindlasti, sest tõlkija on arvanud lähteteksti tõlkimise vääriliseks. Tõlkimisel tuleb komponente nii juurde kui kaob; tõlge on järgmine tekst originaali kõrval.

- 3) Milline on Teie meelest täiuslik tasakaal tõlkimisel mõtte ja vormi säilitamise vahel?

Tõlkes peaksid mõte ja selle vormistamine olema samamoodi omavahel seotud nagu originaalis. Kõik sõltub tõlke tüübist; sisu- ja väljendusplaani vaheline seos on ja peabki olema erinev, sõltuvalt tõlke eesmärgist. Õntumaa traditsiooniline tõlketava hindab mõtete tõlkimist: tõlgitakse mitte sõna-sõnalt, vaid mõte mõttelt.

- 4) Kas on olukordi, kus originaalteose kärpimine ning ulatuslikud väljajätted tekstist on õigustatud?

Ideaalis tuleks tõlkida tekste ja autoreid, s.o jätta originaal kärpimata ja tsenseerimata. Praktikas tõlgitakse aga ka kultuuriliselt kaugeid tekste ja autoreid, kes on sihtkultuuris vastuvõetavad ainult mugandatuna. Taas sõltub kõik teksti liigist: on tekste, kus kehtivad autoriõigused, ja tekste, mida tulebki lokaliseerida.

- 5) Kas Teile meenub mõni juhtum, kus tõlkimine on olnud peaaegu võimatu (näiteks sõnamäng, mõni idioom)?

Tõlkida ei saa näiteks polüseemiat. Kuidas tõlkida inglise keelde teereklaam „Leia oma tee”?

- 6) Kas usute, et tõlkes on täielik ekvivalentsus saavutatav?

Ekvivalentsusest saab rääkida ainult mingil tasandil. Tõlkimise juurde käib filosoofiline arusaamine sellest, et ühte jõkke ei saa astuda kaks korda.

- 7) Kuidas suhtute dünaamilisse ja formaalsesse ekvivalentsusesse – kumba eelistate, kas nõustute Eugene Nida teooriaga (dynamic and formal equivalence)?

Nida poole sajandi tagune eristus peab laias laastus paika muidugi. Täna

tõlketeaduses on sisu- ja vormiplaani seoste kirjeldamine mõisteliselt ehk natukene täpsem. Mida eelistada? See sõltub tõlke funktsioonist.

8) Kuidas on muutunud Eestis tõlketraditsioonid läbi kümnendite?

Tõlge kui omaette tekstiliik eristus Eestis 19. sajandi viimasel kümnendil. Murranguline sündmus oli Jakob Kõrvi „Luigemäe Olli” plagiadiskandaal. Kuni sinnamaani oli mugandamine ja tõlke keelise vormi stiliseerimine rahvalaulu taoliseks üldlevinud. Kahekümenda sajandi esimesel poolel oli tõlke dominant üldiselt väljendusplaan: luuletõlkes jäljendati originaali värsimõõtu ja riimiskeemi, proosatõlked taotlesid mikrostilistilist täpsust keelise kohmakuse hinnaga. Kahekümenda sajandi teisest poolest alates tõlkimisega keeleuundust enam ei tehta; tõlkenormiks saab ladus tõlkekeel.